

*Cine nu cunoaște alte limbi, nu
are idee despre propria limbă*

Goethe

Anatol IONAS

Legislația
lingvistică
și problema
reglementării
relațiilor dintre
limbi

*Trăiești o nouă viață
cu fiecare limbă nouă
pe care o cunoști*

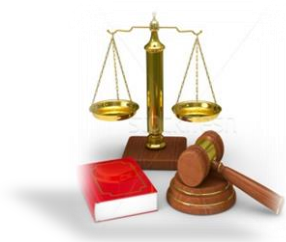
Universitatea de Stat din Tiraspol

Facultatea de Filologie

Anatol Ionaș

*Legislația lingvistică și
problema reglementării
relațiilor dintre limbi*

(suport de curs)

Chișinău 2018

Recenzenți:

Gheorghe Colțun, *doctor habilitat în filologie, profesor universitar, USM*

Petru Tolocenco, *doctor în filologie, conferențiar universitar*

Aprobat de Senatul Universității de Stat din
Tiraspol (cu sediul la Chișinău)

Proces-verbal nr. 2 din 25.09.2018

Ionaș Anatol.

Legislația lingvistică și problema reglementării relațiilor dintre limbi: (suport de curs)/Anatol Ionaș; Univ. de Stat din Tiraspol, Fac. de Filologie. – Chișinău: S.n. 2018

(Tipogr. Univ. de Stat din Tiraspol).- 125p.:h.color, fasc.

Bibliogr.: p.115-119 (55 tit.). – 100ex.

ISBN 978-9975-76-255-7. 811'26/'27+342.725 (075.8)

1-67

Sumar

Cuvânt înainte	5
Capitolul I. Concurența limbilor și promovarea unei limbi.....	7
1.0. Preliminarii.....	7
1.1. Formele de existență a limbii.....	10
1.2. Rolul politicii lingvistice.....	14
1.3. Contactul dintre limbi, tipuri de contacte.....	24
1.4. Managementul concurenței lingvistice.....	32
1.5. Amenajarea lingvistică în experiența unor state...	41
Capitolul II. Legislația lingvistică și problema limbii de stat.....	50
2.1. Limba română și limba ”moldovenească”.....	50
2.2. Situația lingvistică din Republica Moldova în raport cu cea din alte state.....	61

2.3. Legislația lingvistică și problemele însușirii limbii române de alolingvi.....	68
2.4. Semnificația juridică a unei limbi ce beneficiază de statutul de limbă de stat.....	76
2.5. Limba dominantă și limba națională: incidente structural-semantice.....	84
2.6. Dimensiunea mondială a concurenței limbilor...92	
2.7. Dispariția (moartea) limbilor: întrebări, discuții, opinii.....	97
2.8. Perspective de dezvoltare a limbilor în contextul inovațiilor tehnologice și a dezvoltării relațiilor social-economice.....	101
Bibliografie.....	115
Anexe.....	122

Cuvânt înainte

Suportul de curs *Legislația lingvistică și problema reglementării relațiilor dintre limbi*, conceput ca o lucrare teoretică, este destinată, în primul rând, studenților facultății de Filologie, Ciclul II-Masterat; cadrului didactic din învățământul superior (facultățile de filologie, drept, jurnalism, limbi moderne, istorie), având drept scop de a consolida, aprofunda și actualiza cunoștințele acestora în problemele ce țin de sociolingvistică (limba și societatea, funcționarea limbilor, dimensiunea mondială a concurenței limbilor, formele de existență a limbii, perspectivele de dezvoltare a limbilor, rolul politicilor/legislațiilor lingvistice în promovarea unei sau mai multor limbi oficiale etc.).

Problema esenței, naturii limbii este una dintre cele mai impotante probleme ale lingvisticii. Numai o justă concepție asupra limbii ne îngăduie să înțelegem legătura ei cu alte fenomene, evoluția ei și rolul pe care îl joacă în viața oamenilor, relațiile care se stabilesc între limbă și locutor/cetățean, între limbă și societate, relații pe care le pot contracta între ele două sau mai multe limbi, concurența lor, mai întâi, pe plan național (în limitele unei țări) și, mai apoi sau concomitent, pe plan internațional (depășind frontierele unui stat).

Integrarea socială prin intermediul cunoașterii limbii oficiale presupune recunoașterea de către toți cetățenii

statului a rolului acestei limbi în asigurarea comunicării și înțelegerii reciproce. Societatea trebuie să înțeleagă că o atare tratare a limbii oficiale nu înseamnă asimilarea *cuiva* de către *cineva*. În viața privată fiecare poate vorbi în limba sa maternă. Nimeni nu are dreptul să pretindă că pe teritoriul unui stat să se vorbească o singură limbă. Toate limbile etniilor minoritare trebuie să se bucure de condiții prielnice pentru dezvoltarea și funcționarea lor. Una este totuși integratoare – *limba oficială*, limba prin mijlocirea căreia statul comunică cu cetățenii săi. Sunt state care au două sau mai multe limbi oficiale (Canada, Elveția etc.). Promovarea ei (lor) este necesară pentru a se realiza coeziunea societății, pentru a diminua separarea pe baze lingvistice și pentru a contribui la crearea unor valori comune. În plus, se vor stabili o atmosferă de toleranță, o atitudine binevoitoare și un dialog constructiv între etnii. Prin urmare, cunoașterea limbii (limbilor) oficiale trebuie să devină o necesitate vitală pentru toți cetățenii care vor să se integreze în procesul economic, politic și cultural al țării în care locuiesc și activează. Totodată, statul aplică măsuri administrative și juridice în vederea asigurării pe teritoriul său a echilibrului și armoniei între limbile și comunitățile care vorbesc aceste limbi.

Capitolul I.

Concurența limbilor și promovarea unei limbi

1.0. Preliminarii

Limba ca fenomen social, psihofiziologic și, totodată, ca sistem dinamic complex se caracterizează prin următoarele tipuri principale de relații:

- relații ce se stabilesc între unități și nivele în cadrul aceluiași sistem lingvistic;
- relații ce există între limbă și alte fenomene sociale (societatea, cultura, știința etc.);
- relații între limbă și individul vorbitor sau receptor;
- relații pe care le pot contracta între ele două sau mai multe sisteme lingvistice diferite [1, 242].

Relațiile limbii cu societatea, dependența ei de factori istorici, geografici, culturali etc. se studiază în cadrul extralingvisticii sau lingvisticii sociale (*sociolingvistica*). Contactul lingvistic, bilingvismul, interferența limbilor ș. a., legate de relațiile unei limbi cu alta (altele) sunt studiate în cadrul unei ramuri speciale, numite *interlingvistică*. Interacțiunea limbilor are un pronunțat caracter sociologic, relațiile dintre limbi reflectă într-un fel sau altul relațiile ce se

stabilesc între purtătorii lor în viața economică, politică, culturală etc., iar interferența lingvistică, fiind, prin urmare, un rezultat al contactului și, totodată, un motiv al concurenței dintre limbi.

Concurența dintre limbi a depășit astăzi limitele teritoriale ale unui stat și a căpătat o dimensiune mondială, ceea ce poate perturba strategiile lingvistice naționale. Orice politică lingvistică urmărește realizarea a două obiective sociale distincte, însă legate strâns între ele: 1. promovarea unei limbi; 2. reglementarea relațiilor dintre limbile în contact.

Promovarea unei limbi nu este altceva decât un răspuns la concurența impusă acesteia de o altă limbă. Această concurență stă la originea oricărei politici lingvistice. De alt fel, politicile lingvistice existente dovedesc acest lucru: promovarea limbii catalane în Spania, de exemplu, are drept obiectiv contrabalansarea dominației limbii spaniole; Țările Baltice (Letonia, Lituania și Estonia), după destrămarea Uniunii Sovietice, declarându-și ferma voință de promovare a limbilor naționale, urmăresc același scop în raport cu limba rusă; în Belgia comunitatea flamandă dorește să-și salveze limba care este amenințată de dominația limbii franceze. Republica Moldova (abreviat RM) a dat dovadă de mai puțină fermitate în acest sens, adoptând o legislație lingvistică de *compromis*, care urmărește, mai degrabă,

instaurarea/legitimarea bilingvismului național-rus și/sau rus-național pe întreg teritoriul republicii [vezi 2 și 9].

Autoritățile moldave, în ciuda concurenței existente între aceste două limbi pe teritoriul RM, promovează o politică lingvistică ambiguă. Pe de o parte, ea este inspirată de ideea că limba este simbolul statului-națiune: o limbă, o națiune, un stat – fapt care a determinat voința de promovare a limbii ”moldovenești” (nu române) drept limbă oficială în Moldova [2]. Pe de altă parte, limbii ruse i se atribuie statutul de limbă de comunicare interetnică. Este cunoscut faptul că funcția primordială a limbii (oricare limbă ar fi) este cea *comunicativă*. În contextul creat apare o întrebare firească și anume, ***care ar fi funcția limbii de stat în RM, dacă posibilitatea de comunicare interetnică i se oferă limbii ruse?*** Putem conchide, fără a insista asupra politicii lingvistice, că cu cât mai mult ne îndepărtăm de data proclamării independenței (27 august 1991), cu atât mai dependentă de limba rusă este politica lingvistică.

Este important să menționăm că politica lingvistică nu poate suprima concurența dintre limbi. Ea este doar în măsură să o atenueze prin acțiunile de contrabalansare. *Promovarea unei limbi și reglementarea coabitării limbilor în contact* sunt elemente de bază ale oricărei politici lingvistice, drept

obiectiv major al cărei este influența și gestionarea, prin diferite pârgii administrative și juridice, a tendinței de echilibrare a fenomenului interacțiunii lingvistice. Deși actorul principal al politicii lingvistice este statul, un rol important în promovarea egalității funcționale a limbilor îi revine societății civile în ansamblu, organizațiilor civice [6, 57] pentru apărarea drepturilor omului, familiei etc.

1.1. Formele de existență a limbii

Limba este un factor de cea mai mare importanță în societate. Fără limbă nu ar putea exista nici gândirea, căci omul nu poate gândi fără cuvinte, fără a avea denumiri pentru diferite noțiuni, pe care le leagă în judecăți și raționamente. Viața limbii este strâns legată de viața societății. Există o concordanță generală între dezvoltarea societății și dezvoltarea limbii, în sensul că o societate primitivă are o limbă slab dezvoltată, înapoiată, cu un vocabular sărac și o structură gramaticală nesistematizată; o societate evoluată are o limbă dezvoltată, cu un vocabular bogat și o structură gramaticală sistematizată. Schimbările din societate atrag după sine schimbări în limbă. Limba este nemijlocit legată de activitatea omului în toate sferele muncii lui. Pe măsura dezvoltării științei, tehnicii, culturii etc., vocabularul se îmbogățește cu cuvinte noi, iar cuvintele care nu mai sunt necesare sunt eliminate

treptat din circulație, trec în categoria lexicului pasiv. Cu ajutorul limbii se păstrează și se transmite din generație în generație experiența umană multiseclară, care, altfel, ar trebui mereu refăcută de la început. Orice limbă are mai multe forme prin care există, se manifestă, trăiește și se dezvoltă.

Formele de existență a limbii pe care le distinge lingvistica actuală reflectă, pe de o parte, legătura limbajului uman cu diverse comunități istorice (grupul etnic, populație, nație), iar pe de altă parte, - diferențierea teritorială și socială în sânul aceleiași categorii etnice. Cel mai tipic grup etnic a fost **tribul** - formă de organizare socială, specifică pentru orânduirea comunei primitive. Triburile se împărțeau în ginți și frații. Putem vorbi, prin urmare, de existența așa-numitor limbi de trib sau **limbi tribale**.

Poporația este o comunitate de oameni, apărută istoricește înainte de constituirea națiilor, în epoca orânduirii sclavagiste și a celei feudale. Pentru populație este caracteristică: comunitatea *limbii, a teritoriului, a culturii, (a economiei)*. **Limbile populare** reprezintă, de regulă, o continuare a celor tribale, însă, atestăm și unele deosebiri care rezidă în faptul că unei limbi populare comune încep a i se opune dialectele teritoriale ce se constituie în perioada fărâmițării feudale. Forma literară scrisă, pe care și-o crease unele limbi populare, n-a avut o răspândire generală și nu s-a

bucurat de prestigiul pe care l-au avut limbile literare mai târziu, în epoca națiilor.

Limbile naționale iau naștere mai târziu, se consolidează odată cu apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste. Spre deosebire de limbile populare, cele naționale au în mod *sine qua non* forme literare scrise, forme normate și unificate. Limba națională, diferențiată stilistic, devine o formă a culturii naționale, ea se indentifică atât de mult cu nația, încât suntem tentați să credem că nația austriacă, de exemplu, ar vorbi limba „austriacă”, brazilienii ar vorbi „braziliana”, americanii – ”americana”. În realitate, limba oficială în Austria este germana, în Brazilia – portugheza, în SUA – engleza. Un fel de limbi de contact pot fi considerate *lingua franca* de pe litoralul Mării Mediterane și/sau *engleza, spaniola, franceza, rusa, araba, chineza* (ele au statut de limbi de circulație internațională). Limbile **tribale, popoarele, naționale, de contact între popoare** ar fi mai potrivit să le numim tipuri *sociale* de limbi , intrucât ele coreleză clar cu comunitățile istorice de oameni [1, 240].

Forme propriu-zise de existență a limbii ar fi: *graiul, dialectul, interdialectul(supradialectul), koine, limba populară vorbită, limba literară.*

Graiul reprezintă o unitate subordonată unui dialect teritorial. Graiurile se delimitează în baza unor particularități comune de natură *fonetică și lexicală*. În

cadrul dialectelor e necesar să distingem două tipuri de fenomene: dialecte *teritoriale* și dialecte *sociale* (argouri, jargoane, diverse limbaje profesionale).

Dialectele teritoriale cuprind toată populația din regiunea respectivă și au particularități *lexicale, fonetice, gramaticale, frazeologice*. Cele ***sociale*** pot conviețui pe același teritoriu, fiind utilizate de anumite grupuri sociale sau profesionale restrânse (șoferi, muzicanți, negustori etc.). Specificul dialectului social (spre deosebire de cel teritorial) îl constituie *lexicul*.

Interdialectul sau ***supradialectul*** este o formă intermediară a unei limbi, care servește ca mijloc de comunicare pentru reprezentanții câtorva dialecte, învecinate teritorial și apropiate ca structură. De exemplu, *lingua general brasilica*. Caracter supradialectal au și așa-numitele Koine – idiomuri apărute pe baza unuia sau mai multor dialecte, care servesc drept mijloc de comunicare pentru grupuri de oameni ce vorbesc dialecte diferite. Exemplu clasic de koine poate servi varianta interdialectală a limbii grecești vechi, care s-a constituit la sfârșitul sec. al IV-lea î.e.n. pe baza dialectului *atic*, la care s-au adăugat elemente lexicale de tip *ionic*. La începutul erei noastre acest koine a scos din uz dialectele grecești vechi.

La caracterizarea laturii funcționale a limbilor se iau în considerare nu numai formele de existență a lor,

ci și *mediul comunicării* (în familie, în cadrul unui grup social, profesional etc.), *sfera comunicării* (activitatea de producție, învățământ, literatură etc.), *condițiile de existență a limbilor* (formația social-economică, nivelul de cultură etc.). Totalitatea formelor, mediilor, sferelor și a condițiilor în care există și funcționează o limbă se numește *situație lingvistică*. Spre deosebire de funcțiile invariabile ale limbii (comunicativă, cognitivă, constitutivă etc.), *formele, sferele, mediile și condițiile* de existență a idiomurilor *diferă* de la o limbă la alta, de la o perioadă istorică la alta [1, 241].

1.2. Rolul politicilor lingvistice

Pe parcursul ultimelor decenii regimul de drept a jucat și continuă să joace un rol primordial în dezvoltarea societății umane. El a devenit piatra de temelie a politicilor lingvistice. Totalitatea normelor juridice (regulamene, decrete, legi etc.) cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul unui stat este considerată drept un mecanism explicit al acestor politici [3, 191]. Conform unor estimări ale specialiștilor, 75% din statele recunoscute ale ONU au introdus în Constituție clauze lingvistice care reglementează statutul limbilor (în contact), domeniul de funcționare al acestora, utilizarea lor în administrația publică, în sistemul de învățământ, drepturile minorităților lingvistice etc. Printre cele 25% de state a

căror Constituție nu conține nici o clauză lingvistică se află și *Andora, Angola, Argentina, Australia, Coreea de Sud, SUA, Cuba, Danemarca, Etiopia, Japonia, Islanda, Maroc, Madagascar, Mexic, Polonia, Olanda, Tailanda etc.*[4, p.XII]. Este cert faptul că orice formațiune statală are în mod *sine qua non* (obligatoriu) o politică lingvistică, chiar dacă ea este implicită. Autoritățile unui stat sunt nevoite să aleagă o limbă sau alta în care vor comunica cu cetățenii, deoarece este imposibil de a comunica cu ei în toate limbile vorbite pe teritoriul statului dat. Prin urmare, se atribuie un statut juridic privilegiat limbii care a fost aleasă în acest scop. După cum arată practica lingvistică internațională, numărul trei pare să reprezinte numărul maxim de limbi care pot fi plasate pe picior de egalitate, în calitate de limbi oficiale. Există însă egalitatea a două limbi în *Canada, Belgia, Finlanda* și egalitatea a trei limbi în *Elveția*. Limba engleză, deși nu a avut niciodată statutul explicit de limbă oficială consfințit de Constituție sau de oricare altă lege americană, ea a beneficiat întotdeauna de acest statut în mod implicit, în măsura în care organele oficiale acceptă să comunice cu persoanele aflate sub jurisdicția SUA doar în această limbă [apud 5, 86].

Actualmente, în Europa (și în toată lumea), crește tot mai mult importanța politicilor lingvistice. Emergența noilor state, emigrațiunea, caracterul plurilingv al

majorității statelor europene, funcționarea diferitelor instanțe suprastatale și supranaționale, mondializarea etc. au importante repercusiuni lingvistice care necesită recurgerea la politici corespunzătoare, potrivite. ***Politica lingvistică*** constă în luarea deciziilor majore în vederea orientării și reglementării cu privire la funcționarea limbii (limbilor), în comunicarea pe teritoriul unui stat sau în comunicarea dintre diferite state, a utilizării unei sau mai multor limbi.

Relația dintre limbă și societate este complexă. Analiza acestei relații necesită o fundamentare teoretică solidă, inspirată de lingvistică, sociologie, psihologia socială și politică în același timp. Prin urmare, domeniul *politicilor lingvistice* este unul pluridisciplinar, în măsura în care statul intervine într-o situație lingvistică specifică, aplicând diferite măsuri administrative sau/și juridice, în vederea stabilirii pe teritoriul său a echilibrului și a armoniei între limbile și colectivele care vorbesc aceste limbi. Orice politică lingvistică urmărește, cel puțin, realizarea a două obiective: ○ Promovarea unei (sau mai multor) limbi și ○ Reglementarea relațiilor dintre limbile ce intră în contact (fie la nivel național sau internațional).

O limbă este promovată în mod special, insistent atunci când apare o concurență impusă acesteia de o altă limbă. Această concurență motivează funcționarea și funcționalitatea oricărei politici lingvistice [6,55].

Politicile lingvistice existente dovedesc acest lucru (1. promovarea limbii franceze în Quebec are ca scop contracararea presiunii limbii engleze; 2. promovarea limbii catalane în Spania are drept scop contrabalansarea limbii spaniole; 3. în Belgia, comunitatea flamandă dorește să-și protejeze limba care este amenințată de dominația limbii franceze; 4. Țările Baltice, după dezmembrarea URSS, au promovat limbile naționale, urmărind același scop în raport cu limba rusă; 5. Republica Moldova a adoptat o legislație lingvistică de compromis, care urmărea, mai degrabă, instaurarea bilingvismului național-rus și rus-național, pe întreg teritoriului republicii).

Trebuie să menționăm că politica lingvistică nu poate anula concurența dintre limbi. Ea este doar în putere să o atenueze prin acțiunile de echilibrare, cantrabalansare. S-ar putea crea impresia că intervenția sociolingvistică a autorităților statale este justificată numai în cazul limbilor mai puțin răspândite, amenințate de pericolul asimilării. În realitate, însă, lucrurile se prezintă altfel: Franța a considerat necesar să contracareze efectele presiunii limbii franceze prin adoptarea diverselor măsuri în acest scop (crearea, în 1966 a *Înaltului Comitet pentru Apărarea și Extinderea Limbii Franceze*; votarea, în decembrie 1975, a primei legislații lingvistice ”*Legea Bas-Lauriol*”, introducerea unui nou articol în Constituție (1992), prin care se

declară că limba franceză este limba republicii, în fine, adaptarea *Legii Tourbon* în 1994)[7, 54].

Promovarea unei limbi și reglementarea coabitării limbilor în contact sunt elemente de bază ale oricărei politici lingvistice. Necesitatea și voința de a promova o limbă rezultă din funcția identitară pe care aceasta o îndeplinește în cadrul unei comunități. În afară de funcția de comunicare (funcția primordială) limba constituie un factor esențial de integrare și de coeziune socială. Este important de menționat că, în contextul mondializării vieții economice, își croiește calea o mișcare contrară – cea de afirmare a comunităților locale, regionale și minoritare, limba fiind un simbol al etnicității. Limba îi unește pe vorbitorii săi într-o colectivitate ai cărei membri au același destin, aceeași istorie, aceeași atitudine față de alte colectivități lingvistice și, prin urmare, față de alte limbi. Când securitatea lingvistică și culturală a unei comunități este compromisă din cauza concurenței cu o altă limbă, voința de a proteja limba și cultura prinde rădăcini în conștiința publică. Această voință se afirmă pe măsură ce efectele concurenței devin tot mai vădite și, ***in extremis***, se impune **partidelor politice și guvernului (guvernelor)**. Prin urmare, în situația în care două sau mai multe limbi coexistă în același teritoriu, ele au tendința de a domina în toate sferele vieții sociale, iar instaurarea supremației unei limbi,

într-un domeniu sau altul, are loc în funcție de ponderea politică, economică și culturală (uneori) a vorbitorilor acestei limbi în domeniul dat. Dacă această tendință este lăsată la voia întâmplării, ea provoacă, pe "piața limbilor", o concurență acerbă care se finalizează, de cele mai multe ori, cu instaurarea supremației unei limbi. Iată de ce **obiectivul major al politicii lingvistice este influența și gestionarea acestei tendințe (de a domina în toate domeniile vieții sociale) prin diferite pârghii administrative și juridice, pentru a echilibra fenomenul interacțiunii lingvistice** [6, 57]. Cu toate că figura principală a politicii lingvistice este statul, un rol important în promovarea egalității funcționale a limbilor îi revine societății civile în ansamblu.

Dezmembrarea URSS a pus o serie de probleme în fața tinerelor state ieșite din componența Uniunii Sovietice, printre care și problema *noilor politici lingvistice*, pe care trebuia să le adopte formațiunile statale nou-create. Pentru a demara procesul de reconstrucție a vieții politice, sociale și culturale, majoritatea statelor ex-sovietice au optat pentru **modelul statului-națiune**, plasând în centrul proiectului de construcție statală națiunea titulară, ceea ce implică promovarea limbii acesteia. Dat fiind că limba de identificare a majorității reprezentanților națiunilor nontitulare din fostele republici sovietice este

limba rusă, reglementarea unei funcționări echitabile a limbii națiunii titulare și a limbii ruse constituie o problemă fundamentală pentru noile state independente [5, 87].

Promovarea limbii și culturii națiunii titulare (în calitate de simboluri ale identității naționale) necesită o conceptualizare a reformei cu privire la funcționarea limbilor în conformitate cu noile realități sociolingvistice. Revenind la data de 31 august 1989, ținem să menționăm că această zi poate fi considerată drept începutul ”maratonului legislativ” inițiat cu scopul promovării limbii națiunii titulare, întrucât Parlamentul a votat atunci trei legi lingvistice: *1. Legea cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină; 2. Legea cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești; 3. Legea cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSS Moldovenești.*

Este de menționat că *Legea cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSS Moldovenești* (despre care vom vorbi în continuare) conține o serie de prevederi, cum ar fi:

- Limba de lucru și limba lucrărilor de secretariat în organele puterii de stat, a administrației de stat și a organismelor obștești **este limba de stat.**
- Limba utilizată în cadrul proceselor judiciare **este limba de stat** (a se vedea art. 9,10, 12,13, 15-17).

- Corespondența dintre organele puterii de stat, ale administrației publice, dintre organizațiile neguvernamentale, dintre acestea și întreprinderile, instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul Republicii Moldova se realizează **în limba de stat** etc.

În funcție de situația concretă, *Legea* [9] în cauză admite utilizarea limbii ruse sau a altor limbi acceptate de părțile antrenate în procesul de comunicare, esențial însă este faptul că actele oficiale emise de organele puterii să fie întocmite obligatoriu în limba de stat. Mai mult, *Legea* respectivă este *atât de permisivă* în ceea ce privește utilizarea limbii ruse și a altor limbi, *încât admite derogări de la prevederile articolelor semnalate mai sus*. Aceste derogări decurg din art.6 al *Legii*, conform căruia ”în relațiile cu organele puterii de stat, administrației de stat și organizațiilor obștești, precum și cu întreprinderile, instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul republicii limba orală sau scrisă (moldovenească sau rusă) **o alege cetățeanul**”. Este clar că principiul director al *Legii* este, ca și în cazul *Constituției* modificate în anul 1989, *principiul personalității*, care permite vorbitorului libera alegere a comportamentului lingvistic în procesul de comunicare cu organele puterii de stat, în acțiunile de procedură penală, civilă etc., fără a mai vorbi de relațiile dintre persoane, în activitatea de producție etc. Astfel,

legislatorul moldovean proclamă, pe de o parte, limba moldovenească ca *limbă de stat care*, în virtutea acestui fapt, *îndeplinește funcțiile de comunicare inter-etnică pe teritoriul republicii* (art.1) iar, pe de altă parte, *legiferează utilizarea limbii ruse* ”alături de limba oficială în calitate de limbă de comunicare între națiuni, ceea ce asigură un bilingvism național-rus și rus-național”(art.3). Noțiunea de *bilingvism social* trebuie examinată cu multă precauție. Bilingvismul social, revendicat adesea de statele care doresc să-i etaleze liberalismul lingvistic, întrunește toate caracteristicile proprii unei situații de *diglosie* [10, 336]. În cazul **bilingvismului**, limbile în contact se bucură de același prestigiu, vorbitorii utilizând în mod alternativ și, uneori, inconștient ambele limbi, pe când în cazul **diglosiei**, varianta înaltă (limba dominantă) se bucură de un prestigiu deosebit (în virtutea unor factori, inclusiv de natură politică), care determină menținerea ei complet distinctă de varianta joasă (limba dominată)[5, 89].

Situația limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru a fost timp îndelungat departe de normalitate, căci perioada de după 1812, când acest teritoriu s-a aflat sub ocupația imperiului rus, n-a putut să nu lase urme. A suferit, în primul rând, aspectul ei vorbit. După anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică, datorită transpunerii în viață a teoriei comuniste a

bilingvismului armonios (în fapt - *unilateral*), băștinașii erau nevoiți să vorbească rusește, fără ca rușii și ceilalți rusofoni (ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, evreii etc.) să încerce, cel puțin, să însușească limba română. S-a creat o situație tipică de *diglosie*, limba rusă fiind limba dominantă, ceea ce a și condus la rusificarea masivă a populației băștinașe.

Conform recensământului din 1989, 4,3% din 64,5% de moldoveni au declarat că limba rusă este limba lor maternă. Grație politicii lingvistice promovate de autoritățile sovietice, limba rusă era limba de identificare pentru circa 40% din populație. Cu toate acestea, atât diriguitorii legislației lingvistice, cât și aleșii poporului nu au mai dat dovadă de suficientă fermitate și perspicacitate pentru crearea condițiilor necesare de evoluare progresivă a bilingvismului deja deformat. Nici *Parlamentul* ales în cadrul instituțional sovietic, nici *Parlamentele* alese în mod democratic după proclamarea independenței Republicii Moldova în 1991 nu au fost în măsură să se ridice la înălțimea cuvenită pentru a soluționa două probleme de importanță fundamentală pentru promovarea limbii și culturii națiunii titulare, și anume: 1. Denumirea corectă a limbii oficiale și 2. Crearea condițiilor de securitate lingvistică, necesare pentru promovarea clară, nestingherită a acesteia.

1.3. Contactul dintre limbi, tipuri de contacte

Limba fiind ”instrumentul principal” al comunicării și influenței, necesită protejare din partea statului. Uneori statele își asumă responsabilități exagerate în privința acestei protejări, mai ales când este vorba de limbile minoritare. De fapt, funcționarea unei limbi într-un domeniu sau altul este asigurată nu de legislație, ci de voința și participarea vorbitorilor la instaurarea supremației unei limbi. La caracterizarea laturii funcționale a limbilor, în general, se iau în considerare nu numai **formele de existență** a lor (*grai, dialect teritorial, dialect social, interdialect, supradialect, limba populară vorbită, limba literară*), ci și **mediul comunicării** (*activitatea de producție, învățământul, medicina, literatura etc.*), **condițiile de existență** a limbilor (*formațiunea social-economică, forma comunității etnice, nivelul de cultură etc.*). Totalitatea formelor, mediilor, sferelor, condițiilor, semnalate mai sus, alcătuiesc conținutul noțiunii de **situație lingvistică**. Prin situație lingvistică înțelegem și raporturile reciproce dintre *formațiile lingvistice*, existente pe un teritoriu dat (de regulă într-un stat), funcțional stratificate, - formație fiind orice sistem de semne (idiom) care servește ca mijloc de comunicare între membrii societății. De precizat că în *monolingvism* (cu toată diglossia existentă) situațiile lingvistice sunt relativ stabile, în cele *bi-* sau *plurilingve* ele fiind

instabile, chiar *acut* conflictuale. Stratificarea se face după putere comunicațională, după registrul de funcții sociale, după potența creatoare de cultură (firește, prin *limba etnică* și nu prin traduceri), după atitudinea vorbitorilor față de limbi [11, p.45].

Termenii *plurilingvism*, *bilingvism*, *monolingvism*, așa cum ni-i prezintă dicționarul (*plurilingvism* – folosirea mai multor limbi de către același individ sau grup social; *bilingvism* – situație în care se află un vorbitor sau un grup social care folosește în mod curent două limbi; *monolingvism* – folosirea curentă de o persoană sau o colectivitate a unei singure limbi), sunt, după cum observăm, indispensabil legați de existența, utilizarea și funcționarea unei sau mai multor limbi pe un anumit teritoriu unde locuiește o colectivitate umană. Trebuie de remarcat că dicționarul egalează termenul *plurilingvism* cu cel de *multilingvism* [12, p. 660, p. 810]. Este cazul să facem o distincție între acești doi termeni. Pentru un individ ei sunt, în mod strict, sinonime. Ele vor să spună că un vorbitor poate să știe două sau mai multe limbi la diferite nivele de competență. *Bilingvismul* este prima etapă a *multi-* sau *plurilingvismului*. Nu este neapărat de a avea același nivel de competență pentru ambele limbi (dar cunoașterea lor este obligatorie).

În plan colectiv, situația este cu totul diferită, căci sunt calificate, fără nici o nuanță, drept *multilingve*

acele societăți, în care coexistă indivizi monolingvi (ei cunosc doar o singură limbă, dar nu aceeași), în timp *plurilingvă*, în sensul atribuit de Consiliul Europei, este societatea cu indivizi care sunt ei înșiși plurilingvi [13]. Prin *bilingvism* (numit de unii cercetători și *dualism lingvistic*) se înțelege capacitatea unui individ sau a unei populații de a utiliza în comunicare două sisteme lingvistice diferite. Dacă interferența (teritoriul de intersecție a două limbi) dintre două sisteme se produce în condițiile de contact între limbi, atât interferența, cât și contactul presupun un anumit grad de bilingvism în cadrul comunităților implicate. *Monolingvismul*, privit în sens larg, nu caracterizează statele cu o singură limbă, declarată oficială în Constituție, ci este trăsătura unei comunități care cunoaște și utilizează o singură limbă în comunicare. De obicei, aceste comunități sunt mici. Cu cât numărul indivizilor unei comunități crește, cu atât mai mult se micșorează gradul de probabilitate al *fenomenului monolingv*.

Majoritatea statelor din Uniunea Europeană (UE) sunt bilingve sau plurilingve. Pentru un număr mare de europeni engleza este a doua limbă vorbită, dar în câteva regiuni engleza este a treia limbă vorbită. Engleza este chiar și a patra limbă vorbită în unele regiuni din UE, unde se utilizează trei limbi în viața cotidiană. Locuitorii acestor regiuni vorbesc limba de

stat sau limba (limbile) minoritară (-e) și cea (cele) regională (-e) sau minoritară (-e).

Este evident că caracterul plurilingv și bilingv îl distingem în urma relațiilor dintre două sau mai multe țări. Dacă la un eveniment politic participă reprezentanții a două țări, atunci acest eveniment are, de cele mai multe ori, un caracter bilingv, mai ales dacă e vorba de semnarea unor tratate, contracte etc. Evenimentele (nu doar politice, dar și culturale, științifice) la care participă reprezentanții mai multor țări sau mai multor colectivități lingvistice pot avea un caracter plurilingv.

La nivel statal, putem distinge mai ușor caracterul *monolingv*, *bilingv* sau *plurilingv*. Astfel, de exemplu, Israelul are două limbi de stat (*ebraica* și *araba*), deci, conform Constituției, este o țară bilingvă, însă doar *ebraica* este vorbită de majoritatea populației țării, pe când *araba* este folosită în comunicare de un număr mic de locuitori. Limba oficială a Indiei, conform Constituției, este limba *hindi*, iar limba *engleză* a fost păstrată ca limbă oficială de lucru, inițial pe o perioadă de 15 ani, iar ulterior, pentru o perioadă nedeterminată, fiind preferată în limbajul politic, comercial. În acest caz avem alt tip de bilingvism: limba *hindi* și limba *engleză* coexistă fără a se exclude reciproc, având fiecare domeniile lor de funcționare. În India mai există 14 limbi oficiale: *bengali*, *telugu*, *marathi*, *tamil*, *urdu*,

gujarati, malayam, kannada, oriya, punjabi, assamese, kashmiri, sindhi și sanscrita. Prin urmare, India este o țară plurilingvă, dar cu un accentuat caracter bilingv, stabilit datorită limbilor *hindi și engleză*.

Constituția statului New Mexico confirmă bilingvismul (*engleza și spaniola*) fondat în baza clauzelor tratatelor de anexare (1848, 1854). Un alt stat oficial bilingv este Porto Rico, *spaniola* fiind aici limbă dominantă. Totuși, majoritatea statelor federale din SUA au declarat în calitate de limbă oficială *engleza americană*. În anul 1880 a fost creată o Asociație pentru *Protecția Limbii Americane*, considerată diferită de *engleza britanică*. Tendința de unificare a țării prin intermediul limbii se face simțită în discursul președintelui Theodore Roosevelt, care declara în 1917: ”*Noi trebuie să avem o singură limbă, limba Declarației de Independență, a alocuțiunii de adio a lui Washington, a marilor discursuri ale lui Lincoln*” [14, p. 203].

Un caz aparte este China care are 55 de minorități naționale, dintre care 53 au limbi proprii, iar 23 dintre cele 55 au și forma scrisă a limbii lor. În China toate aceste limbi și forme scrise sunt recunoscute și pot fi utilizate în activitățile oficiale. Învățământul, la nivel primar, are în aceste regiuni un caracter bilingv: copiii minorităților naționale învață limba maternă după înscrierea la școală, iar începând cu anul III, vor învăța

și limba standardă, națională – *putonghua*. Prin studierea acestei limbi copiii pot avea mai multe șanse în dezvoltarea lor viitoare. De asemenea, China a creat și unități de învățământ superior pentru minoritățile naționale, de exemplu, Universitatea Centrală a Naționalităților, unde există Facultatea de Limbi ale Minorităților Naționale. Putem conchide, prin urmare, că China are un pronunțat caracter plurilingv, o mare parte a populației cunoscând două limbi: *materna* și *putonghua*.

Caracterul *mononațional* sau *multinațional* al statului nu este determinat pentru stabilirea numărului limbilor de stat într-o țară [15, p.110]. Majoritatea statelor unite și foarte multe state federale au o singură limbă oficială, chiar dacă au minorități importante. Se consideră că este cel mai potrivit ca un stat să aibă o singură limbă oficială, deoarece, pe de o parte, este mai eficientă exercitarea autorității (mai puține cheltuieli, mai puțini angajați, economie de timp și efort logistic etc.) și, pe de altă parte, politicile de integrare socială ale statelor au suport mai important și mai larg (limba are funcția de integrare și consolidare). Ca urmare a tradițiilor istorice pe care le-au cunoscut, majoritatea statelor au o singură limbă. Există, desigur, și state în care sunt declarate două sau mai multe limbi oficiale. De regulă, aceste state se împart în două categorii. O categorie este reprezentată de state ca Elveția și

Canada, în care două sau mai multe limbi au fost oficializate de către colectivele componente, subiecte ale federației, în calitatea lor de părți componente ale statului. Din acest punct de vedere limbile oficiale au calitatea de a descrie caracterul statului: unitar sau federal. De aceea, de regulă, două sau mai multe limbi există în satele federale. Fiecare parte constitutivă a unui stat ține să impună limba proprie ca limbă de stat în calitatea ei de element care îi definește identitatea. La fel s-a întâmplat și în cazul Elveției. Limbile de stat au fost oficializate în calitatea lor de părți egale constitutive ale statului federal elvețian. Consecința directă este că dacă i s-ar retrage uneia dintre ele statutul de limbă de stat, acestui fapt i s-ar putea atribui semnificația denunțării actului de constituire a statului federal și ar putea servi ca motiv de retragere din federație. Nu întâmplător statele care etalează o anumită sensibilitate în problema unității lor naționale sau teritoriale au o singură limbă de stat.

O altă categorie de țări cu două sau mai multe limbi oficiale o constituie fostele state coloniale, care au cunoscut ceea ce se numește *lingua franca*, sau limba care, nefiind maternă, a avut funcția civilizatoare pentru aceste state, funcția de acces la valorile civilizației moderne pentru cetățenii lor. În Republica Moldova limba rusă nu a avut o astfel de funcție. Populația autohtonă din spațiul dintre Prut și Nistru întotdeauna a

cunoscut și a exersat valorile și instituțiile avansate, specifice etapelor istorice pe care le-a parcurs, prin intermediul propriei limbi sau a limbilor din aceeași familie lingvistică, în mod deosebit, prin intermediul limbii franceze. Republica Moldova se înscrie în rândul statelor unitare preocupate de păstrarea unității lingvistice (alături de Spania, Franța, de exemplu). Departe, însă, de a găsi similitudini între Republica Moldova și Elveția sau Belgia.

Numărul limbilor de stat, într-o țară, e condiționat de mai mulți factori. Caracterul *monolingv* este cel mai ”comod”, însă, din diverse motive, anumite țări admit în constituțiile lor declararea a două (sau mai multor) limbi de stat: caracterul federal sau unitar, existența unor minorități importante pe teritoriul unei țări, influența statelor colonizatoare etc. Federațiile bilingve sau multinaționale practică o politică pentru a asigura, printre altele, responsabilitatea națională.

1.4. Managementul concurenței lingvistice

Fiecare individ aparține unui anumit popor și are dreptul de a practica limba maternă. Acest drept se numără printre *drepturile umane fundamentale*, figurând printre cei 40 de subindicatori pe care se întemeiază așa-numitul *Indicator al libertății umane*. În domeniul drepturilor lingvistice nu a fost adoptat, până în prezent, un document specific și cuprinzător, cu

valabilitate globală, similar *Declarației Universale a Drepturilor Omului* [16,173]. Dimensiunea fundamentală a omului, alteritatea lui, condiționează natura politică a limbajului. Primul care a pus această problemă în termeni (actuali și astăzi) a fost *Aristotel*. Chiar de la începutul tratatului despre știința societății ”*Politica*”, filosoful antic semnalează faptul că omul este cel mai politic dintre toate ființele care trăiesc în comunități, fiindcă dispune de limbaj. Omul în afară de voce, limbaj are și *logos*. Vocea poate reda durerea, suferința și plăcerea, pe când prin *logos*, spune Aristotel, se exprimă binele și răul, dreptatea și nedreptatea și, întâi de toate, *logosul* permite aceste distincții. Astfel, *logosul* (materializat prin limbaj) se dovedește a fi *baza* conștiinței morale a omului, *baza* societății, adică este motivul întrunirii într-o societate cu adevărat umană [17, 139].

Limba, principalul mijloc de comunicare, a fost definită și ca instrument de unificare spirituală, element de constituire și de consolidare a națiunii, dovadă a originii și continuității istorice a unui popor. Dintotdeauna colectivitățile umane au intrat în relație unele cu altele, iar aceste contacte se fac prin intermediul limbajului. Cercetările au demonstrat că nu există limbă izolată, ferită de ”atingerea”cu alte limbi. Contactul dintre limbi este un fenomen de mare importanță și are ca urmare interferența, influența

reciprocă a limbilor. Acest lucru se explică prin factori extralingvistici: amestec de populație, conviețuire, relații culturale, economice, politice.

În toate statele post-coloniale se înregistrează, între limbile imperiale și cele aborigene, o luptă psiholingvistică ale cărei rezultate sunt adesea contradictorii. Un exemplu consecvent ni-l pot oferi Irlanda și Finlanda, două state ce au o istorie similară, ambele fiind create recent (1918, 1920), în rezultatul separării de un stat vecin, mai puternic, a cărui prezență se mai face simțită prin limba sa națională, utilizată pe larg și după declararea independenței. Ambele țări au anunțat două limbi oficiale, una dintre ele fiind considerată ca limbă "națională", simbol al națiunii (acesta e cazul finlandezei pentru Finlanda și irlandezei pentru Irlanda) și cea de-a doua fiind o limbă "străină"(suedeza în Finlanda și engleza în Irlanda). Cu toate acestea, statutul celor două limbi naționale e foarte diferit. În ambele state bilingvismul este menținut ca o "ficțiune juridică", fiind imposibilă instaurarea unei singure limbi oficiale. Dacă limba națională a Finlandei a știut să ocupe o poziție importantă, cu toate că "raporturile lingvistice internaționale" au influențat oficializarea suedezei în această țară, în Irlanda limbii naționale i se rezervă mai degrabă un statut simbolic. Conform rezultatelor recensământului din 1971, 28% din populația Irlandei

au declarat că posedă limba irlandeză. Cu toate acestea, într-un sondaj efectuat în 1983, două treimi din irlandezi estimează că Irlanda nu ar mai fi Irlanda dacă nimeni n-ar vorbi acolo limba galică: fără această limbă, cunoscută doar de o minoritate a populației, *națiunea și-ar pierde identitatea culturală*. Ceea ce nu împiedică trei sferturi de irlandezi să opteze pentru un învățământ în engleză (pentru copiii lor), irlandeza fiind doar un obiect de studiu (pe care 63% de corespondenți și-l doresc în mod obligatoriu)[18, 26].

O situație similară cu cea irlandeză, în care limba oficială a statului are mai degrabă o valoare simbolică decât comunicativă, este în Bielorusia. Deși procentul vorbitorilor de bielorusă în această țară este mult mai mare decât al irlandofonilor din Irlanda, conștiința națională a bielorușilor e mult mai puțin dezvoltată decât cea a irlandezilor. Un factor important ce determină vivacitatea unei limbi este *prestigiul ei* sau *al limbii* cu care concurează. Irlandeza, spre deosebire de finlandeză, a avut o concurență mult mai puternică, limba engleză fiind una dintre limbile cele mai utilizate pe plan mondial.

Prestigiul politico-cultural și tehnico-științific al limbii ruse este extrem de evident în majoritatea statelor din ex-U.R.S.S. și în epoca post-sovietică, dar cu toate acestea statutul limbilor naționale în republicile ex-sovietice este diferit. Limbile nu dispun de unele și

aceleași mijloace de apărare. Protecția unei limbi poate fi asigurată de diferiți factori: importanța demografică a populației care o vorbește, factorul cultural și religios, susținerea din partea statului etc. De aceea șansele cele mai mari de a-și menține pozițiile le au așa limbi ca *lituaniana, georgiana, armeană, uzbeca*, grație unei îndelungate tradiții literare și faptului că sunt practicate de o populație numeroasă și concentrată. O șansă de supraviețuire pentru limba tătară, deși vorbită de o populație puțin numeroasă, este religia musulmană a acesteia. Pentru limba română din Republica Moldova o posibilitate de supraviețuire este faptul că această limbă o vorbesc circa 20 de milioane de români de dincolo de Prut, pentru care problema identității lingvistice este una de prim ordin.

Alte două republici ce se confruntă cu această problemă și ale căror limbi se află într-o stare catastrofală sunt Ucraina și Bielorusia. Deși limbile ucraineană și bielorusă aveau același statut ca și celelalte limbi naționale ale republicilor unionale, funcțiile acestora au fost foarte restrânse. Un factor important care a contribuit la degradarea acestor limbi a fost înrudirea lor cu limba rusă. În condițiile bilingvismului, era foarte dificil de a utiliza ambele sisteme lingvistice; un rol important l-a jucat și faptul că numeroși ucraineni și bieloruși, fără a se dezice de identitatea lor națională, se identifică și cu cultura

(respectiv și limba) rusă. Cu toate că au o populație numeroasă, limbile bielorusă și ucraineană sunt foarte rusificate, dată fiind înrudirea lor cu limba rusă, precum și faptul că împărtășesc aceeași istorie și religie ortodoxă. În cazul acestor două republici un rol determinativ în susținerea limbii naționale îl poate juca politica lingvistică a statelor respective.

Majoritatea statelor europene își au propriile lor limbi naționale, dar identificarea limbii și a națiunii nu este totuși o lege universală [18, 63]. Astfel, două state europene au câte o limbă națională unică pe care o împart cu câte un alt stat din lume (Olanda, Spania), patru posedă câte o limbă națională unică pe care o împart cu alte state europene (Germania, Austria, Italia, Olanda) și două au câte o limbă unică pe care o împart cu alte state din Europa și din lume (Franța și Marea Britanie). Aceasta nu-i împiedică pe germanofonii din Germania, Austria, Belgia, Elveția, Luxembourg și Liechtenstein să recunoască unicitatea limbii germane, fără a nega existența dialectelor locale. În Elveția, germana standard este limba comunicării scrise, a activităților culturale (teatrul, învățământul general și superior, predicile ecleziastice), a relațiilor cu străinătatea încă din sec. al XVII-lea. În anul 1860 în Elveția germanofonă s-a dezvoltat o mișcare pentru normalizarea unui dialect „pur” și pentru utilizarea acestuia în calitate de limbă literară. Această mișcare s-

a consolidat în sec. al XX-lea și, datorită preocupărilor de a se opune pan-germanismului și nazismului, a generat o variantă lingvistică proprie elvețienilor. Cu toate că în Elveția actuală poate fi observată utilizarea din ce în ce mai frecventă a unui dialect mai mult sau mai puțin „pur” în biserică, la radio și televiziune, precum și în cadrul preocupărilor politice, germana standard rămâne limba scrisă a documentelor publice și a actelor politice. Germana standart, pe care *Constituția* o declară oficială, este foarte diferită de „mozaicul” dialectal care constituie una dintre cele patru limbi naționale, cea a majorității elvețienilor. În aceste condiții, devine foarte dificilă comunicarea dintre reprezentanții diferitelor comune elvețiene. Locuitorii comunelor francofone, care au studiat la școală limba germană literară, întâmpină dificultăți în comunicarea cu alți reprezentanți ai comunelor germanofone ce fac uz de dialectele locale, adesea foarte diferite de germana standard. Contoanele francofone au intrat în componența confederației elvețiene abia la începutul sec. al XIX-lea, adică după reforma protestantă și după ce revoluția franceză a interzis utilizarea dialectelor locale, substituindu-le cu franceza standardizată și normalizată la Paris. Deși limba franceză vorbită în Elveția își are de asemenea particularitățile sale, care se manifestă mai ales la nivel de vocabular (utilizarea unor arhaisme din franceza standard și a unor germanisme),

cărțile editate la Geneva sau Lausanne nu prezintă nici o dificultate pentru cititorul francez. Această unitate lingvistică a Elveției francofone, minoritară din punct de vedere demografic, reprezintă o forță în raport cu majoritatea germanofonă.

Astfel s-au petrecut lucrurile în cazul limbilor naționale ale Belgiei, care la momentul creării sale (în anul 1830) era un stat unitar și avea o singură limbă oficială, franceza, deși articolul 23 al *Constituției* belgiene stipula libertatea utilizării limbilor. Pentru a-i da un statut limbii populației majoritare a acestui stat, a fost nevoie să se efectueze normalizarea acesteia. Primele încercări de standardizare a limbii, adoptând reforma ortografică (1864), au fost făcute în provincia flamandă a Belgiei, cu 20 de ani mai devreme decât în Olanda. Astfel, s-a constituit ”neerlandeza literară comună”, care nu exclude totuși anumite diferențe dintre formele ”olandeze” și ”flamande” ([**Limba neerlandeză** /numită adesea **olandeză**; autonom: *Nederlands*/ este o limbă germanică, inclusă în subgrupa limbilor vest-germanice. Neerlandeza este forma scrisă comună a dialectelor germanice vorbite în Țările de Jos și în Belgia. Este limba oficială a Țărilor de Jos și a Surinamului, iar în Belgia este una din limbile oficiale, alături de franceză și germană. Este vorbită și în posesiunile olandeze din Marea Caraibelor (Aruba și Antilele Olandeze), precum și în

unele comunități/regiuni din Indonezia (fostă colonie olandeză). În total, neerlandeza este vorbită ca limbă maternă de circa 22 de milioane de persoane) [55]. Această activitate de unificare lingvistică nu s-a oprit aici, astfel încât și în anul 1955 guvernul Belgiei și al Olandei au mai legiferat o serie de propuneri ale comisiei de lingviști. Cu atât mai paradoxală se prezintă tendința națiunilor ce au ieșit din componența U.R.S.S. și a Iugoslaviei de a-și proclama propriile limbi naționale, în conformitate cu ecuația ”o limbă = o națiune”. Un caz antologic este cel al limbii sârbo-cruate, prezentată în 1968 ca fiind prima limbă în ”republicile autonome *Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herțegovina și Croația*. Ea servește în calitate de cea de-a doua limbă pentru comunitățile slovene și macedoniene, precum și pentru minoritățile nonslave ale țării”[19, 249]. Cu toate că erau cunoscute trei dialecte ale sârbo-cruatei și în pofida faptului că pentru scrierea ei erau folosite două alfabetice diferite (croații catolici au adoptat scrisul latin, croații ortodocși – scrisul chirilic), aceasta se consideră o singură limbă. Odată cu dezmembrarea Iugoslaviei *sârbii, bosniacii și croații* au început să declare că vorbesc limbi diferite. Apare astfel întrebarea, care este totuși hotarul dintre limbă și dialect, când o limbă ”încetează să mai fie aceeași”? Lingvistica funcțională consideră că aceasta se întâmplă atunci când nu mai există înțelegere între

vorbitorii diferitelor dialecte. Din acest punct de vedere, dat fiind că sârbii și cruauții se înțeleg, s-ar putea conchide că sârbo-cruata este o singură limbă. Dar, în afară de acest punct de vedere ”obiectiv” asupra ”obiectului limbă”, sociolingvistica cercetează și poziția *subiectivă* a vorbitorilor asupra situației *obiective*. Cu alte cuvinte, în afară de întrebarea *sârbo-cruata este o singura limbă sau două?*, mai apare una: *sârbii și cruauții cred că vorbesc sau vor să vorbească aceeași limbă?*[20,20]. Și aici este foarte importantă poziția statului, care are funcția de a legitima recunoașterea unei limbi sau de a-i da statut oficial unui dialect, căci o limbă oficială nu se impune doar prin forța sa intrinsecă.

Procesul de *integrare*, prin intermediul căruia unitățile sau elementele unei societăți intră într-un acord cu activitățile și obiectivele grupului dominant din această societate, trebuie diferențiat de procesul de *asimilare*, care presupune adoptarea practicilor culturale ale societății dominante. În același timp, integrarea în statul naționalizat este imposibilă fără *asimilarea lingvistică* a minorităților, căci acestea nu vor putea să participe în activitățile statului fără a cunoaște limba națională [21, 6].

Conflictele dintre limbi (de fapt, dintre divergențele de concepții și ”dorințe” lingvistice ale unor membri ai aceluiași grup, ale unor cetățeni ai

aceluiși stat sau ai diferitelor state etc.) sunt condiționate, în mare parte, de tendința *unei limbi* de a-și lărgi domeniile de influență atât în interiorul unui stat, cât și în afara acestuia. Astfel, o limbă minoritară tinde să ajungă o limbă regională, o limbă regională tinde spre obținerea statutului de *limbă oficială*, iar limbile de stat tind spre o influență internațională cât mai mare. Tendința de dominare și influență a unor limbi asupra altora va exista atâta timp cât vor exista mai multe limbi pe Terra. Prin urmare, vor exista mereu neînțelegeri și conflicte condiționate de aceste limbi.

Contactul lingvistic se poate stabili între orice fel de limbi, total diferite ca structură sau asemănătoare, legate sau nelegate genetic, în funcție de relațiile colectivităților umane – fapt care necesită o anume *reglementare, planificare sau amenajare* lingvistică.

1.5. Amenajarea lingvistică în experiența unor state

Termenul *amenajare lingvistică* este tradus din limba franceză (*amanagement linguistique*) și, pe parcursul a mai multor ani de la includerea lui în circuitul lingvistic (Haugen, 1995), a cunoscut câteva definiții, cum ar fi: *planificare lingvistică, glotopolitică, politică lingvistică*, ultima incluzând-o pe prima și fiind cea mai largă. Actualmente termenii *amenajare lingvistică* și *planificare lingvistică* sunt sinonime și se utilizează pentru a desemna orice intervenție asupra

corpusului limbii: standardizare, îmbogățire lexicală, normalizare, mondializare, terminologie, etc. [22, 140].

Reconfigurarea identităților naționale, dislocarea unor state multinaționale, regruparea unor națiuni în noi formații statale, mondializarea schimburilor economice și culturale, proclamarea tot mai insistentă a dreptului la libera circulație a cetățenilor etc. au legitimat în ultimii ani, mai mult ca oricând, necesitatea elaborării unei legislații europene transfrontaliere (o politică lingvistică, cunoscută și cu numele *amenajare a limbii* sau *amenajare lingvistică*), menită să salvgardeze și să promoveze limbile minoritare și cele regionale. Una dintre strategiile la care se recurge frecvent pentru a satisface revendicările minorităților naționale este *federalismul*, cu atât mai mult că *federația popoarelor* se bazează pe o *federație politică*. Trebuie de menționat că nu întotdeauna această relație este reciprocă, majoritatea statelor (federale) optând pentru un *federalism teritorial*. Federalismul Statelor Unite ale Americii (SUA) ar fi putut servi pentru respectarea drepturilor la autonomie a minorităților etnice (dacă, desigur, în sec. al XIX-lea ar fi fost create state dominante de polinezieni sau de portoricani, dat fiind că, la momentul încorporării lor în SUA, aceste grupuri constituiau o majoritate impunătoare pe teritoriile lor de origine). În ceea ce privește politica lingvistică, statele federale pot exercita puterea pentru a-și institui limbile

oficiale, pe când Constituția federală nu declară nici o limbă oficială. Astfel de prevederi legislative se dovedesc a fi impetuosi necesare în societatea modernă, care aspiră la o armonie generală, cu atât mai mult, cu cât experiența colectivă a demonstrat că, pretutindeni și de-a lungul timpului, vorbitorii unui idiom au manifestat, în grade diferite, intoleranță față de vorbitorii altor idiomuri. Proiectele ideologice și politice comune, vizând protecția limbilor minoritare și regionale într-un spațiu geografic confruntat cu sincretisme neașteptate și cu fenomene civilizatoare insolite (care surprind prin caracterul său neobișnuit), au ca trăsătură (comună) proclamarea interesului pentru patrimoniul cultural colectiv.

Factorii unificatori ai Elveției, care are o populație de circa 7 milioane de locuitori, sunt: structura federală a statului, autonomia largă a cantoanelor (canton, *cantoane*, s.n. – 3. Unitate teritorial-administrativă în unele țări. 4. Fiecare dintre statele care compun Confederația Elvețiană) [12,133] și a comunelor (comună, *comune*, s.f. – unitate de bază administrativ-economică, alcătuită din unul sau mai multe sate și condusă de un primar) [12,205], practicile unice ale democrației directe (inițiativa populară și referendumul) și o veritabilă cultură politică națională. Majoritatea studiilor demonstrează că elvețienii împărtășesc un sentiment puternic al identității

naționale, al cărei element esențial este diversitatea lingvistică. Plurilingvismul Elveției, care este una dintre trăsăturile identitare principale ale statului, a fost subliniat în Constituția elvețiană, care enumără patru limbi autohtone, sunt vorbite în Elveția și calificate drept limbi naționale (Landessprachen). Limbile *germană, franceză și italiană* sunt declarate limbi oficiale ale statului, menționându-se, totodată, că *romanșa (limba reto-romană)* este de asemenea o limbă oficială pentru raporturile Confederației cu persoanele care vorbesc această limbă. Cele trei limbi oficiale sunt utilizate în activitatea legislativă, în cadrul deliberărilor Adunării Federale, inițiativele populare sunt de asemenea prezentate în trei limbi. Cele trei versiuni ale actelor legislative se consideră ca având valoare egală, dar atunci când ele prezintă divergențe, se face apel la versiunea (și, respectiv, limba) în care a lucrat primul autor al textului, considerându-se că celelalte variante sunt, de fapt, niște *traduceri* și că originalul exprimă mai bine sensul unei fraze decât textele care încearcă să-l traducă. Determinarea limbii oficiale a cantoanelor este lăsată la discreția acestora, dar ea nu se face arbitrar, ci respectând repartizarea teritorială tradițională a limbilor și având în considerație minoritățile lingvistice autohtone. Dat fiind că doar limbile naționale sunt vorbite în mod tradițional pe un

teritoriu anume, acestea sunt singurele ce pot fi instituite în calitate de limbi oficiale ale cantoanelor.

Uniunea Europeană, în vederea reglementării relațiilor dintre limbi, a întocmit *Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare*. Acest document este un program de bază, care stabilește drepturile lingvistice în statele membre ale Consiliului Europei prin protejarea limbilor regionale sau minoritare istorice de pe continent. *Carta...* exclude în mod explicit dialectele limbii (-ilor) oficiale a (ale) statului și limbile emigranților. Valoarea interculturalității și a pluralismului este limitată categoric la limbile regionale sau minoritare; sintagma terminologică include limbile:

- folosite în mod tradițional într-o anumită zonă a unui stat de către cetățenii care constituie un grup numeric inferior restului populației din acest stat;
- diferite de limba (-ile) oficială (-ale) a (ale) acestui stat [23, 27-31].

Afară de aceasta, obiectivele și principiile *Cartei..* vizează: ♦ recunoașterea limbilor regionale și minoritare ca o expresie a bogăției culturale; ♦ respectarea ariei geografice a fiecărei limbi regionale sau minoritare; ♦ facilitarea și/sau încurajarea folosirii (oral sau în scris) a acestor limbi în viața publică sau cea privată; ♦ stabilirea de forme și mijloace permițând celor ce nu vorbesc o limbă regională sau minoritară, dar care locuiesc într-o arie unde această limbă este

folosită, să o învețe (dacă doresc acest lucru); ♦ promovarea studiilor și a cercetărilor în domeniul limbilor regionale și minoritare în universități sau în instituții echivalente.

Modul acesta rudimentar de a concepe comunicarea plurilingvă ni se pare unul extrem de precar și lipsit de orice garanție a unei înțelegeri cât de cât eficiente între vorbitorii unor limbi diferite. Este evident că o asemenea tentativă de definire și teoretizare a comunicării lingvistice și paralingvistice nu poate constitui un fundament serios pentru o seamă de strategii educaționale.

În Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), până la mijlocul anilor '80 (sec.XX), statutul limbilor națiunilor titulare ale Uniunii putea fi garantat prin intermediul Constituțiilor Republicane. Armenia, Azerbaidjanul și Georgia au consfințit pe cale constituțională statutul de limbă de stat al limbilor naționale (armeană, azeră și, respectiv, georgiană) încă în 1978. În genere, deceniul opt al secolului trecut este marcat de valul deșteptării naționale pe întreg teritoriul sovietic, - fapt care a arătat insuficiența garanțiilor constituționale. În 1988 Lituania și Estonia își declară limbile naționale *lituaniana* și *estoniana* drept limbi oficiale. În anul următor, aceste republici au votat și legile respective, fiind urmate de alte șapte republici: Letonia (legea din 5 mai 1989); Tadjikistan (legea din

22 iulie 1989); Moldova (legea din 31 august și 1 septembrie, 1989); Kazahstan (legea din 22 septembrie 1989); Kirghizia (legea din 22 septembrie 1989); Uzbekistan (legea din 21 octombrie 1989); Bielorusia (legea din 26 ianuarie 1990).

Problema statutului limbii ruse este deosebit de actuală pentru aceste state. Rusia consideră limba rusă un factor care unește și îmbogățește reciproc popoarele și cultura diverselor țări. În statele CSI procentajul celor care vorbesc rusa este diferit: Bielarus – 77%, Ucraina – 65%, Kazahstan – 63%; acestea sunt țările unde două treimi din populație vorbesc fluent rusa. De exemplu, în Bielarus limba rusă este dominantă, iar în Ucraina, cu toate că rusa este vorbită mai mult de jumătate de populație, totuși generațiile mai tinere au un nivel scăzut de cunoaștere a ei. Și, în consecință, limba rusă își va pierde pozițiile.

În Kirghizia, Moldova, Țările Baltice, indiferent de faptul că limba de stat este de origine autohtonă, totuși o mare parte a populației vorbește limba rusă. În Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Tadjikistan, care sunt la periferia spațiului rusofon, o treime din populație comunică în limba rusă. Însă, numai în Bielarus limba rusă are statut de limbă de stat la fel ca bielorusa. Kazahstanul și Kârgâstanul au recunoscut rusa ca limbă folosită oficial împreună cu limbile de stat. În restul țărilor, rusa este sau limba minorităților naționale, sau

în genere nu are statut. În Armenia, Tadjikistan, Uzbekistan aproape că nu mai există școli cu predare în limba rusă.

Rusa este considerată limbă maternă de circa 130 milioane de cetățeni ai Rusiei și 30 milioane de cetățeni din străinătatea apropiată și îndepărtată. Circa 114 milioane de oameni cunosc rusa ca a doua limba sau ca limbă străină. Prin urmare, practic o treime de miliard de oameni de pe planetă **vorbesc** în limba rusă.

Analizând politicile lingvistice promovate de statele central-europene, menționăm că adoptarea legilor cu privire la limba oficială a fost influențată de importanța minorităților naționale din cadrul fiecărui stat. Dar trebuie să accentuăm faptul că legislația lingvistică de multe ori se limitează doar la adoptarea legilor sau la exercitarea unor legi lingvistice. Gradul de influență al legilor depinde de mai mulți factori, cum ar fi: mărimea teritoriului pentru care s-au adoptat aceste legi, conștiința cetățenilor, cunoașterea legilor lingvistice, numărul populației majoritare și al celei minoritare etc. [24, 118].

Amenajarea lingvistică nu poate fi aceeași pentru orice stat, fiindcă aceeași amenajare lingvistică poate fi eficientă pentru o țară și mai puțin sau chiar ineficientă pentru alte țări. Prin urmare, fiecare stat își organizează amenajarea lingvistică conform propriilor situații. *Legile lingvistice comunitare* sunt alcătuite în

așa fel, încât să permită oricărei țări să-și adopte o legislație proprie (care să nu contravină legilor lingvistice comunitare, acestea fiind de ordin general), conform căreia să-și exercite o amenajare lingvistică individuală. Ansamblul acestor factori constituie ambianța social-culturală a contactului lingvistic, fără a cărei analiză cercetările asupra influențelor (interferențelor) între limbi riscă ”să rămână în aer”.

Limba îi unește pe vorbitorii săi într-o comunitate ai cărei membri au același destin, aceeași istorie, aceeași atitudine față de alte comunități lingvistice, prin urmare, față de alte limbi. În situația în care securitatea lingvistică și culturală a unei comunități este compromisă (în cazul dat este vorba de *insecuritate lingvistică*) din cauza concurenței cu o altă limbă, voința de a-și proteja limba și cultura prinde rădăcini în conștiința publică, care devine tot mai pronunțată și se afirmă mai insistent pe măsură ce efectele concurenței lingvistice devin tot mai vădite.

Capitolul II.

Legislația lingvistică și problema limbii de stat

2.1. Limba română și limba ”moldovenească”

Până la evenimentele din 6-7 aprilie 2009 și până la venirea la guvernământ a forțelor democratice, situația privind politica lingvistică în Republica

Moldova (RM) se complica tot mai mult. Se făcea impresia că puterea de stat se reorienta spre Est în problemele de istorie și limbă, declarând tot mai insistent că în Basarabia locuiesc moldoveni, nu români, că ei formează un stat polietnic, că limba lor se numește *moldovenească* și nu *română* [25, 21].

Termenul și conceptul de limbă moldovenească, oficiale în momentul de față în RM, nu sunt o invenție recentă, ci au antecedente mai vechi. Sintagma *limba moldovenească* este atestată în Moldova și Bucovina (ținuturi românești), începând cu sec. al XVII-lea, dar pentru o scurtă durată, expresia fiind practic părăsită după 1840 [26, 29-30]. Folosirea acestei sintagme se explică prin semantismul cuvântului *limbă* în vorbirea curentă și prin faptul că, mai ales în trecut, dar adesea și în prezent, și în orice comunitate lingvistică, pentru vorbitorii diverselor graiuri, conștiința apartenenței lingvistice la o unitate supraordonată propriului grai – în cazul de față la limba română – este în general destul de slabă. Istoria așa-zisei *limbi moldovenești* începe propriu-zis cu Republica numită Moldovenească și Autonomă, care a fost creată în cadrul R.S.S. Ucrainene – componentă a U.R.S.S. – în 1924. Republica Autonomă Moldovenească era o rămășiță a Basarabiei țariste, întrucât cea mai mare parte a acestui ținut – teritoriu românesc din cele mai vechi timpuri – fusese anexată în 1812 la Imperiul Țarist, de atunci s-a început

politica de deznaționalizare și de izolare a Basarabiei față de restul regiunilor românești.

Despre o limbă distinctă de română, a început să se vorbească în U.R.S.S. în perioada interbelică, cu referire la limba vorbită în Republica Autonomă Moldovenească (din stânga Nistrului). Inițial nu se folosea nici sintagma *limba moldovenească*, ci doar *dialect moldovenesc*, drept formă literară se acceptase *limba română*, iar ca alfabet se folosea încă, la fel ca în România, cel latin. Rațiunea adoptării ulterioare a denumirii de *limbă moldovenească* – căreia s-a încercat să i se dea o fundamentare științifică – a fost, evident, ca și după 1990, de ordin ideologic. În anul 1924 a luat naștere o nouă unitate administrativ-teritorială – ”ciudățenia” numită Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, care era formată din actuala Transnistrie, plus raioanele Ananiev, Pesceana, Balta, Codâma, Ocna Roșie, Bârzula și Cruteni. Statul nou format de către sovietici avea nevoie de un popor nou. Așa a fost inventat un „*norod moldovenesc*”. La rândul său, „*norodul moldovenesc*” avea nevoie de un grai propriu. I s-a dat, cu forța, numele de „limbă moldovenească”. Astfel, a debutat un intens proces de fabricare a unei „limbi moldovenești”, cât mai diferită de limba română literară. S-a constituit o echipă de „minți înflăcărate”, care s-a dedicat muncii de născocire a unui nou grai. În fruntea acestui grup se afla Leonid

Madan care a declarat că: „*Limba moldovenească, în care grăiește amu norodul moldovnesc, este limbă sînistătătoari, diosăghitî di limba românească și sî diosăghești și di limba tuturor cărțâlor moldovnești, tipăriti păn la organizarea Republicii Autonome Sovietică Socialistă Moldovenească*” [27]. Spre sfârșitul toamnei anului 1926, într-un articol publicat la 24 noiembrie în ziarul sovietic ”Plugarul Roș”, același Leonid Madan declara următoarele: „*Nu oamini grăesc după vr’o gramatică anumită, dar gramatica s’alcătuești după vorba oamenilor. Gramatica pentru om, dar nu omul pentru gramatică, astfel ca aceasta să fie cît mai ușoară și mai înțăleasă di masili largi*” [27].

Ca bază a “noii limbi literare” a fost luat graiul popular al moldovenilor transnistreni, ucrainizat și rusificat. L.A. Madan a renunțat la normele gramaticale și ortografice ale limbii române și a organizat veritabile campanii în satele românești din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM) și Ucraina, denumite “mărsul în popor”, pentru a culege cuvinte specifice graiului moldovenesc [28]. Orice limbă, și mai ales una proaspăt inventată, are nevoie de dicționare. Lingviștii grupului Madan L. din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească au încropit un dicționar, care cuprindea o puzderie de cuvinte nou inventate. Acest dicționar avea un nume ieșit din comun, era numit „cuvântelnic”, după modelul

rusesc ”словарь” (сЛОВО - *cuvânt*). În 1930 s-a început întocmirea acestui “*cuvântelnic academicesc al limbii moldovenești*”, în care se găseau o mulțime de încropeli ridicole cu pretenții de cuvinte. Astfel, cuvântul *autoadministrare* a fost înlocuit cu unul mai ”potrivit”, și anume *singurcârmuire*, *oxigenul* era numit *aeronăscător*, *aeroplanul* se numea *sângurzburător*, *barometrul* era *aeromăsurător*, *ghilimelele* erau numite *lăbiuși*, iar *sufrageria* era o simplă *mâncătorie* etc.

N-a trecut mult timp ca până și ”lingviștii roșii” să accepte evidența: limba nou creată de către ei devenise de neînțeles pentru cetățeanul de rând, prin multitudinea sa de cuvinte născocite. Astfel, în mod surprinzător, printr-o rezoluție adoptată la 2 februarie 1932, Biroul Comitetului Regional Moldova al Partidului Comunist (b) din Ucraina aprobă “treccrea RASSM la alfabetul latin” și editarea clasicilor marxism-leninismului (Marx, Lenin, Stalin). Odată cu alfabetul latin, în Republica Socialistă Moldovenească, a fost reintrodusă limba română literară.

În 1937, odată cu amplificarea represiunilor politice în URSS, autoritățile sovietice au decis revenirea RASSM la alfabetul chirilic. De această dată, pe lângă organele de partid bolșevice, au intrat în acțiune și structurile poliției politice (NKVD), împuternicite să-i depisteze și pedepsească pe “dușmanii poporului”. Au urmat numeroase arestări,

processe politice și condamnări, deoarece “latiniștii românizatori” trebuiau să plătească pentru activitatea lor. Într-o noapte a anului 1937, întregul colectiv redacțional al ziarului “Moldova Socialistă” (56 de persoane), succesor din 1930 al ziarului “Plugarul Roș”(vezi Anexa), editat la Tiraspol în grafie latină, a fost arestat, în libertate fiind lăsați doar portarii și femeile de serviciu [28].

Măsurile împotriva limbii române nu s-au limitat doar la persecutarea promotorilor grafiei latine (în anii 1938-1939, majoritatea funcționarilor publici, cunoscători ai limbii române, au fost executați), ci au luat și forma unei resurecții medievale împotriva cărților. În lunile octombrie-decembrie 1938, toată literatura social-economică, artistică și didactică cu caractere latine a fost confiscată, distrusă și trecută la “pierderi” sau “maculatură”.

În contextul celor semnalate mai sus, apare în mod firesc întrebarea: *care ar fi fost rostul acestei limbi inventate?* Raspunsul e simplu: au dorit să demonstreze că, deoarece există o altă limbă (cea”moldoveneasca”) și un alt alfabet (chirilic), moldovenii nu sunt români, dar un alt popor. În Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească exista și un comisar al poporului pentru învățământ, care avea un nume semnificativ în contextul funcției deținute, – Pavel Chior. El declara

răspicat, pretutindeni, că limba română, cea vorbită în România, a fost influențată într-o măsură foarte mare de limba franceză și, chipurile, moldovenii de dincolo de Nistru n-o mai puteau înțelege.

Politica nepăsătoare de-a „limba moldovenească ” s-a prelungit până în prezent, mai mult, și-a găsit un loc chiar și în Constituția RM: “Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine”. (Constituția Republicii Moldova, Titlul I, art.13/1). În Transnistria sunt decretate trei limbi oficiale: *rusă, ucraineană și moldovenească*. Școlile de “limbă moldovenească” folosesc fără excepție grafia chirilică, blocând astfel accesul generațiilor actuale de copii și tineri moldoveni-români la valorile culturii naționale, amputându-le viitorul și obligându-le la rusificare continuă ca singură opțiune pentru supraviețuire. Cele câteva școli care utilizează grafia latină, în pofida unor presiuni greu de imaginat, sunt înregistrate ca școli românești, în care româna este considerată **limbă străină**. Din păcate, chiar și în haina grafiei latine, limba română continuă să fie hărțuită și siluită [28].

Eugen Coșeriu (1921-2002), autoritate științifică basarabeană în domeniul lingvisticii, recunoscută la nivel european și mondial, lingvistul secolului al XX-lea, consideră că “limba moldovenească” nu este decât “o fantomă lingvistică”. *Român, românesc și*

moldovean, moldovenesc nu sunt termeni de același rang semantic (*moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănățean, ardelean, maramureșean*, pe când *român, românesc* e termenul general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară). A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict **lingvistic**, ori o *greșeală naivă*, ori o *fraudă științifică*; din punct de vedere **istoric** și **practic**: e o *absurditate* și o *utopie*; și, din punct de vedere **politic**, e o *anulare a identității etnice și culturale a unui popor* și, deci, *un act de genocid etnico-cultural* [29, 3].

În 2003, în plin efort pentru înscrierea Republicii Moldova în circuitul firesc al integrării sale europene, la Chișinău a fost editat Dicționarul moldovenesc-românesc al lui Vasile Stati. Acest dicționar, însă, nu demonstrează deloc existența unei limbi moldovenești diferită de limba română, ci dimpotrivă. Cele două denumiri (română, moldovenească) pentru aceeași limbă ne vorbesc doar despre existența unor interese politice care lasă situația lingvistică în Republica Moldova să rămână (nu se știe pentru cât timp) neschimbată.

Finalmente, remarcăm că ”limba moldovenească” – o limbă artificială, creată de lingviști, nu de poporul vorbitor – nu este doar o *ficțiune caraghioasă*, ci și o

glumă sinistră, ai cărei inventatori au lăsat în urmă amintirea unor destine distruse (arestări, deportări, familii separate, asasinate). Să nu uităm acest lucru, niciodată!

P.S.1. Se spune că până și pe Mihail Sadoveanu (scriitor, povestitor, nuvelist, romancier, academician și om politic, unul dintre cei mai importanți și prolifici prozatori români din prima jumătate a sec. al XX-lea (1880-1961), având o carieră ce s-a întins pe parcursul a 50 de ani, cunoscut, mai ales, pentru romanele sale istorice și de aventuri) au pretins, când a fost la Chișinău, să-l traducă în ”limba moldovenească”. Sadoveanu ar fi răspuns cu rostirea lui moldavă: „*Auzi, mișăii, sî mă traducî pi mini în limba me !*”

2. La 5 decembrie 2013 Curtea Constituțională a pronunțat hotărârea privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în coraport cu Preambul Constituției și *Declarația de Independență a Republicii Moldova (sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013)*.

Circumstanțele cauzei: La originea cauzei se află sesizările depuse la 26 martie 2013 și, respectiv, 17 septembrie 2013, completate ulterior, de deputații Ana Guțu, Mihai Ghimpu, Valeriu Munteanu, Corina Fusu, Boris Vieru și Gheorghe Brega privind interpretarea dispozițiilor art.13, alin. (1) din Constituție în coraport

cu Preambul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova. Autorii sesizării au pretins, în special, ca prin interpretare să confere Declarației de Independență a Republicii Moldova, adoptată la 27 august 1991, statut de normă constituțională, confirmând astfel că limba oficială a Republicii Moldova este *limba română*, și nu „limba moldovenească în baza grafiei latine”, precum este formulat în articolul 13 din Constituția Republicii Moldova.

În viziunea Președintelui Republicii Moldova, națiunea română este organizată în două state românești: România și Republica Moldova. În cazul Republicii Moldova, sunt culese roadele unei ideologii perfide, diseminate pe parcursul a zeci de ani, care se bazează pe conceptul „existenței a două națiuni, a două limbi, a două istorii diferite”. **Președintele Republicii Moldova** consideră că problema denumirii limbii oficiale a statului, determinată de problema identității lingvistice a națiunii titulare, a generat o profundă scindare în cadrul populației Republicii Moldova. Republica Moldova trebuie să-și rezolve neîntârziat problemele lingvistice, *denumirea oficială a limbii de stat* urmând să fie determinată doar *prin prisma adevărului științific*, fără imixtiunea politicului.

Potrivit Academiei de Științe a Moldovei, limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba

română, iar sintagma „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine” din articolul 13 alin. (1) din Constituție poate fi echivalată semantic cu limba română. În același timp, Academia menționează necesitatea funcționării limbii de stat a Republicii Moldova pe baza normelor ortografice ale limbii române.

Concluziile Curții:

Audiind argumentele părților și examinând materialele dosarului, Curtea a reținut că **Declarația de Independență consacără** crearea noului stat independent Republica Moldova și **stabilește** temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova.

Curtea a reținut că Declarația de Independență, fiind parte integrantă a Preambulului Constituției, are valoare de **text constituțional** și face **corp comun** cu Constituția, fiind textul constituțional **primar** și **imuabil** al blocului de constituționalitate. Curtea a statuat că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic al Constituției, astfel încât nici o prevedere a acesteia din urmă nu poate depăși cadrul Declarației de Independență.

Prin urmare, orice control de constituționalitate sau interpretare urmează a avea în vedere *nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale enunțate în*

Declarația de Independență a Republicii Moldova. Astfel, Curtea a conchis că, în cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de Independență și textul Constituției, ***textul constituțional primar al Declarației de Independență prevalează.***

Hotărârea Curții:

Pornind de la argumentele invocate mai sus, Curtea Constituțională a hotărât că, în sensul Preambulului Constituției, Declarația de Independență a Republicii Moldova face corp comun cu Constituția, fiind textul constituțional primar și imuabil al blocului de constituționalitate. De asemenea, Curtea a statuat că, în cazul existenței unor divergențe între textul Declarației de Independență și textul Constituției, textul constituțional primar al Declarației de Independență prevalează. Hotărârea este definitivă, nu poate fi supusă nici unei căi de atac, intră în vigoare la data adoptării și se publică în Monitorul Oficial al Republicii Moldova [30].

2.2. Situația lingvistică din Republica Moldova în raport cu cea din alte state

Actualmente, importanța problemelor legate de politica lingvistică crește tot mai mult. Este cunoscut faptul că, în cadrul ecosistemelor lingvistice, limbile nu

coexistă în mod haotic, ele sunt antrenate într-o concurență necruțătoare, aspră pentru supraviețuire și dominație. O sursă a conflictului dintre limbi este repartizarea inegală a funcțiilor sociale ale acestora în condițiile multilingve. Însă, întrucât sistemul tinde spre stabilitate, în cele din urmă se ajunge la situația în care una dintre limbile coexistente devine dominantă nu numai în comunicarea interpersonală, dar și în asigurarea funcțiilor de promovare socială, de identificare și de exprimare a unității naționale [6, 54]. Orice politică lingvistică urmărește, după cum am vorbit mai sus (a se vedea 1.0., pag.8), realizarea a două obiective sociale distincte, dar, practic, strâns leate între ele: 1. promovarea unei limbi; 2. reglementarea relațiilor dintre limbile în contact. Promovarea unei limbi este, de fapt, un răspuns la concurența impusă acesteia de o altă limbă. Această concurență stă la baza oricărei politici lingvistice. Pe de altă parte, politicile lingvistice existente dovedesc acest lucru: promovarea limbii franceze în Québec, de exemplu, are drept scop contracararea presiunii limbii engleze; în Belgia, comunitatea flamandă dorește să-și salveze limba care este amenințată de dominația limbii franceze; Țările Baltice (Letonia, Lituania și Estonia), după destrămarea fostei U.R.S.S., au promovat limbile naționale, urmărind același scop în raport cu limba rusă. Republica Moldova a fost mai puțin fermă în acest

sens, adoptând o legislație lingvistică care părea să urmărească mai degrabă instaurarea și legitimarea bilingvismului național-rus și rus-național pe întreg teritoriul republicii (a se vedea: Constituția Republicii Moldova, 1994, art.10, 13, 35, 118; Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, 1989, art.1, 3, 7, 9, 21, 24). Republica Moldova este, probabil, unicul stat din Europa unde la posturi înalte de conducere mai există persoane care nu cunosc limba de stat, româna. Conform Legislației Lingvistice a RM (1989) ”Limba de stat este folosită în viața publică, economică, socială, culturală și funcționează pe baza grafiei latine ”[31, Lege.... din 31.08.89, art.70/1]; de asemenea se subliniază că limba de stat ”...îndeplinește funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii”[32, Lege.... din 01.09.89, Titlul 1]. Menționăm că Legislația Lingvistică a RM este una dintre cele mai loiale, tolerante față de limbile grupurilor etnice conlocuitoare. Organismele internaționale: Uniunea Europeană, Consiliul Europei, Unesco abia în ultimii ani au elaborat și au lansat ”Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare” și alte documente în vederea susținerii limbilor minoritare din Europa. Moldova a anticipat cu mult ”Carta Europeană...”, manifestând o deosebită grijă față de toate limbile care se vorbesc pe teritoriul republicii. Legislația Lingvistică din 1989

stipulează că ”Statul garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, găgăuză, idiș, ivrit, țigănească și a limbilor altor grupuri etnice pe teritoriul republicii pentru satisfacerea necesităților lor naționale”[33, Lege....din 01.09.89, Titlul 1, art. 4]. În Republica Moldova se respectă un adevăr sacramental: fiecare om e liber să creadă că limba lui maternă e cea mai frumoasă, cea mai scumpă, cea mai dragă, cea mai limbă. Grupurile etnice din RM au toate posibilitățile de afirmare socială, culturală, lingvistică etc. Practica internațională arată că în țările democratice occidentale, reprezentanții grupurilor etnice se integrează lingvistic și social în statele-gazde și nu completează, cerând ca limbile lor să fie recunoscute drept oficiale. În acest sens *Carta Europeană...* postulează:”Încurajarea limbilor regionale sau minoritare nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și a necesității de a le însuși (Preambul)” și mai departe: prevederile *Cartei...*”nu pot fi interpretate ca implicând dreptul cuiva de a organiza acțiuni ce contravin scopurilor Cartei Națiunilor Unite sau altor obligații de drept internațional, inclusiv principiului suveranității și integrității teritoriale a statelor”[23, *Carta Europeană...*, art.5]. Pentru a da exemple concrete, analizăm situația etnolingvistică din mai multe țări europene care au grupuri etnice. Aproape în toate țările europene (dar și în țările celorlalte continente) găsim grupuri etnice,

diaspore care se integrează în viața statelor respective. Astfel, în Ungaria, ponderea românilor, germanilor, slovacilor, romilor constituie 6%; în Slovacia ponderea cehilor, magharilor, polonezilor, ucrainenilor e de 12%; în Danemarca ponderea suedezilor și germanilor e de 10%; în Macedonia ponderea albanezilor și turcilor e de 27%. Menționăm că nicăieri (în nici una din țările nominalizate) nu a fost declarată o altă limbă de stat decât cea a populației autohtone. În unele state din Europa există una sau mai multe limbi oficiale la nivelul regiunilor în care se vorbesc. Dacă, în ceea ce privește limbile oficiale la nivel de stat, lucrurile sunt, în general, destul de clare, în privința idiomurilor recunoscute pe plan regional, situația nu este lipsită adesea de un anumit echivoc. Sursele nu concordă totdeauna în informațiile despre statutul oficial al unor grade diferite de recunoaștere a drepturilor limbilor chiar în cadrul aceluiași stat. Astfel, unele idiomuri sunt recunoscute ca oficiale la nivel regional chiar prin Constituțiile unor state (promovarea limbii catalane în Spania are actualmente drept obiectiv contrabalansarea dominației limbii spaniole), în timp ce în alte cazuri, acordarea unui astfel de statut a fost făcută numai de administrația locală, fără a fi recunoscută de autoritățile centrale (cum este cazul sardei în Italia); calitatea de limbi oficiale a unor idiomuri de nivel locale este și ea diferită, nu numai de la un stat la altul, dar chiar în

cadrul aceluiași stat (astfel, în Italia, pe lângă franceză și germană - recunoscute ca limbi oficiale regionale - și ladina, și sarda au în sistemul educativ un statut recunoscut în zonele în care se vorbesc). În Republica Moldova, ca limbă oficială la nivel regional este găgăuza (140.000 vorbitori), limbă vorbită și în sud-estul Ucrainei (în districtul Izmail), precum și în Bulgaria (7.000 vorbitori), Macedonia (4.000 vorbitori), în România, în câteva sate din sudul Dobrogei, cu foarte puțini vorbitori. Limba rusă este cunoscută (vorbită) pe întreg teritoriul Republicii Moldova, având aceleași funcții ca și limba română, ceea ce-i conferă statutul de a doua limbă (neoficială) de stat. Să urmărim care este situația cu a doua limbă de stat (rusa) în ex-republicile sovietice. Ponderea grupului etnic rus în unele dintre aceste țări, actualmente suverane și independente, e mult mai mare decât în Republica Moldova. Cu toate acestea, limba rusă nu e recunoscută ca a doua limbă de stat. Armenia și Georgia nici nu plasează grupul etnic rus într-o poziție aparte, considerându-l nesemnificativ din punct de vedere numeric. Dintre republicile fostei U.R.S.S. numai Belarus consideră limba rusă ca a doua limbă de stat. Aici belorușii alcătuiesc 78%, ceilalți 22% sunt ruși, ucraineni, polonezi, evrei [34,14]. Analizând politicile lingvistice promovate de statele central-europene, Jacques Leclerc menționează că adoptarea

legilor cu privire la limba oficială a fost influențată și de importanța minorităților naționale în cadrul fiecărui stat. Primul dintre statele central-europene care a adoptat Legislația Lingvistică a fost Letonia, unde 54,5% din populație vorbea limba letonă, fiind urmată de Estonia și Lituania, unde estona și lituaniana erau vorbite de 61,5% și, respectiv, 75,5% din populație. În statele baltice, la fel ca și în Republica Moldova, oficializarea limbii populației titulare a fost necesară pentru a o proteja de fosta limbă imperială și apoi de a o promova. Toate aceste state au adoptat și dispoziții speciale cu privire la limbile minoritare care, fie că au fost integrate în legislația cu privire la limba oficială, fie în cea cu privire la minoritățile naționale. Letonia, Lituania și Estonia au devenit avangarda dublei revolte împotriva comunismului și a hegemoniei Moscovei. Grație unei istorii relativ recente a independenței naționale, ele sunt comparabile cu statele Europei Centrale, unde republicile independente din perioada interbelică au rămas o importantă sursă de identificare pentru disidenți și pentru mișcările de opoziție în perioada comunistă. La fel ca în țările Europei Centrale și Orientale, cele trei țări baltice au fost socialiste doar timp de patruzeci și cinci de ani. Astfel, moștenirea lor instituțională antisovietică era de o importanță mult mai mare decât în restul U.R.S.S., unde sistemul socialist a fost instaurat de la finele primului război mondial. Dacă

problemele de structură – politice, sociale și economice – alături de ”handicapul” tehnologic față de Occident au constituit motorul ce a condus Uniunea Sovietică pe drumul eșecului final, atunci controversesele naționale, în general, și cele lingvistice, în special, au fost catalizatorul ce a ”netezit” mersul spre deznodământul din august 1991. În cele mai multe republici sovietice, mai ales în cele din partea europeană, mișcările reformatoare au avut la origine cercuri culturale, oficiale sau mai puțin oficiale, care, încă din anii 70, s-au constituit într-o opoziție deschisă față de politica etnolingvistică a autorităților sovietice. Până în 1989, în majoritatea republicilor au fost adoptate noi legi și reglementări privind funcționarea limbilor. Acestea vor influența într-o măsură considerabilă și evoluțiile politice ulterioare. Situația lingvistică a unui stat nu poate fi redată, în ansamblu, de Legislația Lingvistică a statului dat. Compararea situației lingvistice a Republicii Moldova cu cea a altor țări nu poate fi făcută decât relativ, pe baza legilor existente la care avem acces. O comparare mai amplă poate fi făcută doar cu o țară.

2.3. Legislația lingvistică și problemele însușirii limbii române de alolingvi.

După aprobarea de către Parlament a Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul

Republicii Moldova (1989), pe contul statului, la diferite instituții, organizații și întreprinderi din orașele republicii au fost deschise pentru alolingvi cursuri de însușire a limbii române. În învățământul preuniversitar și cel universitar s-au luat măsuri, la toate nivelurile, îndreptate spre ameliorarea procesului de predare-însușire a normelor limbii române literare și integrarea literaturii (de pe ambele maluri ale Prutului). Fiind recunoscută identitatea lingvistică moldo-română, în uz, în special în învățământ, au fost fixați și confirmați termenii *limbă română*, *literatură română*. Glotonimul *limba română* e legiferat la nivel de stat, fiind utilizat într-un act parlamentar atât de oficial cum e ”Declarația de Independență a Republicii Moldova”(27 august, 1991).

O adevărată deșteptare națională a populației de pe acest plai a avut loc în primii ani după adoptarea legislației. Tot în aceeași perioadă are loc o schimbare esențială în conștiința celor pe care i-a adus soarta pe pământul moldav: ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi. Ei și-au dat seama de necesitatea însușirii limbii române. Mulți dintre ei și-au dat copiii la grădinițe și școli cu predare în limba română. A avut de profitat atunci și procesul de restructurare a învățământului, în special a conținutului istoriei noastre, a limbii și literaturii noastre. În cadrul disciplinei de literatură națională au intrat nu numai scriitorii moldoveni, ci și cei care sunt

din alte zone românești: Muntenia, Transilvania, Banat, Maramureș, Ardeal, Oltenia. Astfel și tineretul nostru (elevi, studenți și toți cei care se interesează de literatură) împărtășește din frumusețea scrierilor lui George Bacovia, Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, George Coșbuc, Octavian Goga ș.a. În condițiile când glotonimul *limba română* a devenit oficial, cursul în discuție s-a completat esențial. La Facultățile de Litere au fost restructurate planurile de studii, fiind aduse în concordanță cu planurile similare de la Universități din România (Iași, București, Craiova, Cluj-Napoca). Prin urmare, nu ne rămânea decât să continuăm a studia profund istoria neamului românesc, istoria limbii române, a ne dezvolta capacitățile de exprimare corectă, a da o mână de ajutor tuturor celor care vor să învețe limba de stat. Însă, au urmat câteva circumstanțe dintre cele nefaste care au stopat realizarea Legislației lingvistice. Este suficient să amintim aici doar două din acestea:

1. "Actele lingvistice..." cu privire la decretarea limbii române ca limbă de stat formulează 35 de articole prin care ea (limba) se ia sub protecția statului. Urmează și hotărârea Sovietului Suprem de atunci, din 1 septembrie 1989, prin care este expus și modul, termenii de realizare a Legislației lingvistice, etapele de realizare a diferitelor articole din Legislație. Astfel cerințele față de "lucrătorii de conducere, pentru

lucrătorii organelor puterii de stat, ai administrației de stat și ai organizațiilor obștești, precum și pentru lucrătorii de la întreprinderi, instituții și organizații, care în virtutea obligațiilor de serviciu vin în contact cu cetățenii”, adică cerințele prevăzute de articolul 7, urma ”a intra” în vigoare cu începere de la 01.01.1994, iar în localitățile cu populație găgăuză – de la 01.01.1996. Această hotărâre a fost repudiată de către anumite forțe politice insistente, care la început reușesc să amână termenul de realizare a articolului 7, până la 01.01.1997, iar mai târziu hotărârea în cauză este chiar abrogată. Prin urmare, cei care trebuie să învețe limba (oficială) de stat și să contribuie la aplicarea Legislației Lingvistice nu mai au nevoie s-o cunoască.

2. A doua circumstanță din cele nefaste, care avea să tensioneze mult societatea din RM, a fost aprobarea articolului 13 din Constituție alin. (1), în care este stipulat că limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine”. Prin acest articol s-a neglijat un adevăr recunoscut de toată lumea de știință filologică și istorică. Limba noastră literară are la bază toate subdialectele dacoromâne, ea (limba) a fost făurită pe parcurs de secole prin aportul cărturarilor și scriitorilor din toate provinciile românești. Prin urmare, ea nu poate fi numită altfel decât prin glotonimul *limba română*. Nu e cazul să expunem argumentele științifice

în favoarea acestui glotonim, ele au fost expuse cu lux de amănunte în *Răspunsul A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994*, în materialele Conferinței științifice ”*Limba română este numele corect al limbii noastre*” (Chișinău, 20-21 iulie 1995), în materialele și altor conferințe științifice, în multitudinea publicațiilor care au văzut lumina tiparului în ultimii 10-15.

Categoriile de persoane prevăzute de articolul 7 al Legislației lingvistice nu mai au nevoie să învețe limba de stat. Avântul alolingvilor de a învăța limba de stat, din anii 1989-1991, astăzi a dispărut, aproape că nu mai sunt cursuri de însușire a limbii de stat de către alolingvi. Randamentul însușirii limbii române în învățământul preuniversitar este minimal.

Însușirea limbii de stat este determinată de scopul predării-însușirii, de care depinde conținutul învățării, metodele și procedeele predării. Printre alte cerințe programul la limba română pentru alolingvi în învățământul preuniversitar prevede și astfel de obiective, cum ar fi:

1. Încadrarea pleneră a absolventului în viața socială, economică și culturală a țării.
2. Competența de a continua studiile în limba română în învățământul universitar și postuniversitar.

Acestea, însă, sunt niște cerințe ”în sine”, căci absolvenții alolingvi în mediul nostru, unde comunicarea între etnii e în limba rusă, se ”încadrează în viața socială și economică” fără nici o știrbire a intereselor personale, ei își pot continua studiile în limba rusă fără nici o piedică. Conversațiile la admitere devin niște formalități, sub pretext că ei vor învăța la universitate limba română, având grijă să nu tensionăm ”societatea”, să demonstrăm că suntem mărinimoși față de alolingvi. Dacă în articolul I al Legislației lingvistice limba română e declarată limbă de stat și se folosește în toate sferile politice, economice, sociale, culturale și îndeplinește, prin urmare, funcțiile limbii de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, apoi, imediat în următorul articol, se declară că în localitățile găgăuzești limba oficială este nu numai româna, ci și limba găgăuză sau cea rusă. Desigur că aici limba de stat a rămas *de facto* nu româna, nici găgăuza, ci rusa, ca înainte. În articolul 3 ca limbă de comunicare interetnică, alături de limba română, e declarată limba rusă. Să încerce cineva să înlăture cerințele prevăzute de art. 7 pentru lucrătorii de conducere sau față de alte categorii de lucrători incluse în acest articol. Alolingvii au scut de apărare chiar prin însăși Legislația lingvistică. Care ar fi rostul însușirii limbii române de către alolingvi dacă:

1. În organele puterii de stat, ale administrației de stat, în întreprinderi, instituții documentele pot fi depuse pentru examinare în limba română și rusă (articolul 11).

2. În relațiile cu organele puterii de stat, ale administrațiilor de stat și ale organizațiilor obștești, precum și cu întreprinderile, instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul Republicii limba de comunicare orală sau scrisă e limba română sau rusă, ”o alege cetățeanul”(articolul 6).

3. Pentru alolingvi ”se asigură traducerea în limba rusă” a limbii de lucru în organele puterii de stat și în administrația de stat (articolul 9).

4. Actele organelor puterii de stat, ale administrației de stat urmează a fi traduse în limba rusă (articolul 10).

5. Alolingvilor-participanți la procedurile penale, civile, care nu cunosc limba de stat, li se asigură prin lege traducători (de parcă acești participanți au venit din alte țări).

6. În instituțiile de învățământ mediu de specialitate, în cele tehnice-profesionale și superioare se asigură instruirea și în limba rusă (art. 20).

Am adus doar câteva exemple din prevederile Legislației lingvistice, prin care se menține mediul lingvistic rusesc și prin care sunt generate condițiile când alolingvii nu au nevoie să însușească limba

statului ai cărui cetățeni sunt. Or însușirea limbii române nu este o necesitate vitală pentru cetățenii țării, așa cum ar fi cunoașterea limbii engleze pentru cetățenii Angliei, a italienei pentru cei din Italia, a francezei, spaniolei, germanei etc. pentru cei din Franța, Spania, Germania. Astăzi poți auzi diferite insinuări la adresa alolingvilor: că nu respectă poporul autohton, că locuiesc atâția ani pe acest meleag și nu pot lega două cuvinte, iar alolingvii motivează situația prin lipsa de profesori bine pregătiți metodic, prin lipsa manualelor eficiente (acest fapt, desigur, nu este lipsit de importanță). Remarcăm în această ordine de idei că toți rușii, ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, evreii care au locuit în Basarabia între anii 1918-1944 cunosc (cunoșteau) foarte bine limba română. *Erau atunci manuale mai bune decât azi? Erau profesori mai bine pregătiți decât cei de azi?* Desigur că nu. Au învățat limba română din necesitatea stringentă de a se încadra plenar în viața socială și grație unui mediu lingvistic pertinent.

Astfel, devine clar faptul că, fie prin concursul conducerii de stat, fie prin forțele noastre comune, trebuie să fie găsite acele revendicări care într-adevăr, în condițiile actuale, ar fi efective în ceea ce privește cunoașterea și respectarea limbii de stat de către toți cetățenii țării. Se cere, *în primul rând*, elaborarea și aprobarea parlamentară a unei noi Legislații lingvistice

care să ia în considerare condițiile noi (cele apărute după 1989). Prin noua legislație trebuie să fie luată sub *protecția statului* limba oficială, limba română. Prin protecția statului se are în vedere asigurarea funcționării limbii de stat în toate sferele vieții sociale, politice, economice, culturale și cu funcțiile limbii de comunicare interetnică (amintim că funcția primordială a limbii este cea *comunicativă*). O eventuală legislație, elaborată pe nou, va exclude prevederile vechi, cuprinse în articolele 2, 3, 6, 9, 10, 11, 20 și în alte articole care pun în pericol funcționarea limbii de stat. Paralel cu Legislația lingvistică trebuie să fie elaborate (la nivel de guvern) și măsurile administrative care ar prevedea răspunderea pentru nerespectarea legislației.

Mediul lingvistic joacă unul dintre rolurile principale ale factorilor de care depinde mult însușirea limbii de stat. Toate inscripțiile din localitățile republicii, în special din orașe și orașele, trebuie să fie scrise doar în limba oficială. Când noi cerem prin Legislație lingvistică ca la toate firmele, toată informația vizuală de la întreprinderi, instituții să fie și în limba rusă, mai mult dăunăm decât contribuim la realizarea unor intenții de ordin internaționalist [35, 282]. Această informație vizuală în limba română ar servi și ca material didactic ilustrativ: cetățenii alolingvi le-ar citi, le-ar înțelege și le-ar memoriza (în mod pasiv, fără a depune vre-un efort).

Mai rămâne o problemă nesoluționată, articolul 13 alin. (1) din Constituție. La o eventuală revenire și revotare a acestui articol, să fie formulat astfel: ”Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română”, în conformitate cu Declarația de Independență a Republicii Moldova, adoptată la 27 august 1991.

2.4. Semnificația juridică a unei limbi ce beneficiază de statutul de *limbă de stat*

Contactul dintre limbi se vedește a fi rezultatul unor fenomene extralingvistice: conviețuirea provizorie sau de durată pe același teritoriu a vorbitorilor unor idiomuri diferite, amestecul de populație, relațiile culturale, economice sau politice ale unor populații aflate pe teritorii diferite.

În diverse acte normative (legi, hotărâri, constituții etc.), adoptate în mai multe țări, în care se reglementează folosirea vreo unei limbi, statutul ei juridic are, de obicei, una din denumirile: *limbă oficială* și, mai rar, *limbă de stat*. În organizațiile internaționale se mai folosește și sintagma *limbă de lucru*. La nivel statal, funcțiile *limbii oficiale* sau *limbii de stat* coincid cu funcțiile *limbii de lucru* [36, 137]. În sociolinguistică este folosită denumirea – *limbă de stat*. Prin acest termen se definește acea limbă, a cărei utilizare de către membrii societății este susținută, asigurată, iar – în unele cazuri – impusă chiar de

statutul respectiv. Acest statut asigură folosirea unei limbi *nu oriunde și nu în orice fel de activitate* a membrilor societății, ci în acele tipuri de activitate care asigură existența formațiunii statale respective. Avem în vedere activitățile desfășurate de stat ca organizație (activitățile din cadrul organelor administrative și puterii de stat); toate tipurile de activități necesare pentru asigurarea existenței materiale și spirituale a statului, activități care includ folosirea limbii în relațiile dintre organele de stat și cetățenii acestuia.

Limba oficială este limba prin care se exprimă statul, limba în care statul își exercită autoritatea [37, 110]. Sunt oficiale limbile a căror utilizare este recunoscută de către autoritățile de drept ale unui stat (sau ale unui organism), de obicei, prin Constituția acestui stat pentru redarea textelor oficiale. Limbile oficiale sunt prevăzute de legea fundamentală a statului pentru desfășurarea și publicarea activității oficiale de zi cu zi, sau, când nu există prevederi constituționale exprese în această privință, - limba sau limbile în care este redactată *Constituția*, în care se publică *Buletinul oficial/ Monitorul oficial național* (care înregistrează activitatea legislativă) sau alte documente oficiale. Unele limbi nedeclarate formal ca *limbi oficiale* pot fi folosite efectiv în toate funcțiile pe care, în mod obișnuit, le îndeplinesc limbile oficiale (în justiție,

învățământ, biserică, activitatea guvernului, viața politică, mijloace de informare etc.).

Limba oficială nu se identifică cu *limba națională* – prin care, în terminologia sociolingvistică și cea juridică actuală, spre deosebire de uzul curent, se desemnează nu limba întregii națiuni care trăiește într-un anumit stat, ci limba oricărei naționalități, al cărei uz este recunoscut legal în statul în care trăiesc membrii săi. În această accepție, un stat poate avea nu numai una singură, ci mai multe limbi naționale.

Unele limbi pot fi protejate numai pe plan local, permise în dezbaterile parlamentare, în justiție sau pot fi *limbi naționale* pentru a căror protecție s-au adoptat prevederi sociale, dar care nu sunt neapărat și oficiale. În unele cazuri, calificarea drept *limbă oficială* nu acoperă în toate țările exact aceeași realitate, mai ales în cazul unor state care au mai mult de o limbă oficială: limbile cooficiale ale aceluiași stat pot fi situate, în principiu, pe același plan din punct de vedere al drepturilor care le sunt acordate sau pot fi supuse unei anumite ierarhii și avea un rol întucâtva diferit, fie la nivelul funcțiilor îndeplinite, fie sub aspect teritorial. Astfel, în Belgia se vorbește, de fapt, despre limbi la nivelul regiunilor, nu al statului în ansamblu (limbile oficiale: olandeza (flamanda), franceza (valona), germana); în Elveția, *romanșa* (ramură vestică a limbii retoromane, din fr. *romanche*) are un statut în parte

diferit de al celorlalte limbi oficiale (*germana, franceza, italiana*); în Luxemburg sunt diverse limbi, în mare măsură, specializate pentru anumite funcții și domenii (limbile oficiale: franceza și luxemburgheza – un dialect german) etc. Prin urmare, în Europa sunt circa 42 de limbi oficiale sau cooficiale (considerând *bosniaca, croata și sârba* limbi distincte).

O caracteristică a țărilor europene, care – în pofida vicisitudinilor istoriei sau a faptului că o parte dintre ele și-au (re)dobândit (relativ) recent autonomia și sunt, în general, state cu vechi tradiții – o constituie faptul că limba oficială este în același timp și limba majorității populației autohtone. Aceasta deosebește statele europene de majoritatea statelor din Africa, America, Austria și Oceania – foste colonii care și-au dobândit independența și care, din diferite considerente, au optat pentru o limbă oficială exogenă, de cele mai multe ori, limba fostelor puteri coloniale.

Treizeci (30) de limbi sunt oficiale în câte un singur stat independent din Europa: *albaneza, armeană, azera, belarusa* (alături de *rusă*), *bosniaca, bulgara, catalana* (în Andara, unde este numită și *andorrană*), *ceha, croata, daneza* (în Danemarca, la care se adaugă două teritorii neautonome – Insulele Feroe și Groenlanda), *estona, finlandeza* (în Finlanda, unde este numită actualmente *națională*), *maghiara* (în Ungaria), *malteza, norvegiana, polona, portugheza, slovacă,*

slovena, ucraineana; la acestea se adaugă *românșă*, limba *națională* (dar practic oficială) în Elveția, *feroeza* (limba cooficială într-un teritoriu neautonom, Insulele Feroe) și *groenlandeza* (limba oficială într-un teritoriu neautonom, Groenlanda)[16, 23].

Douăsprezece (12) dintre limbile oficiale europene au acest statut în mai multe state independente din Europa: *germana* în 5 (cinci) state (Germania, Austria, Belgia, Elveția, Liechtenstein); în câte 4 (patru) state *franceza* (Franța, Belgia, Elveția, Monaco) și *italiana* (Italia, Elveția, San Marino, Vatican); *engleza* în 3 (trei) state (Marea Britanie, Irlanda, Malta, la care se adaugă un teritoriu neautonom, Insulele Normande); în câte 2 (două) state *croata* (Bosnia și Herțegovina, Croația); *greaca* (Grecia, Cipru); *olandeză/neerlandeză* (Olanda, Belgia – în varianta *flamandă*); *sârba* (Bosnia și Herțegovina, Iugoslavia); *suedeza* (Suedia, Finlanda); *turca* (Turcia, Cipru); *rusa* (Rusia, Belarus), *româna* (România, Republica Moldova – unde este numită oficial în Constituție *moldovenească*).

Observăm că denumirea *limbilor oficiale* rar coincide cu denumirea țării în care este decretată aceasta ca limbă de stat, cu atât mai mult că avem state cu mai multe limbi oficiale. În Republica Moldova, discuțiile cu privire la denumirea corectă a limbii oficiale a statului au căpătat un caracter *sui generis*.

”Limba de stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești etse limba moldovenească. Limba de stat este folosită în viața politică, economică, socială, culturală și funcționează pe baza grafiei latine”[38, alin.1], pe când în ***Declarația de Independență a Republicii Moldova*** se stipulează ”***decretarea limbii române ca limbă de stat și introducerea alfabetului latin***”. Această divergență este condiționată de politica statului. Organele puterii n-au dorit ”strecurarea” noțiunii de *limbă română* în legislația țării, dar aceasta s-a produs, după părerea unor analiști politici, prin intermediul Delarației de Independență. O parte din forțele politice din Republica Moldova au optat pentru un nume distinct de glotonimul *limba română*, care a fost înscris în Constituția actuală a Republicii Moldova cu numele *limba moldovenească*. Acest nume a fost impus, în perioada includerii republicii în fosta URSS, de către autoritățile sovietice care urmăreau acreditarea ideii că ar fi o limbă distinctă de română, precum și accentuarea particularităților ei dialectale, impunând, astfel, și alfabetul chirilic. S-a demonstrat pe parcurs că aceste afirmații nu au nici un fundament științific.

Legislația Lingvistică a Republicii Moldova promovează, în afară de limba de stat, existența, dezvoltarea, funcționarea și altor limbi pe teritoriul ei:

- ”RSS Moldovenească asigură ocrotirea și dezvoltarea limbii poporației găgăuze, cea mai mare

parte a căreia locuiește pe teritoriul republicii”[39, alin.2].

- ”RSS Moldovenească asigură pe teritoriul său condițiile necesare pentru dezvoltarea și folosirea limbii ruse ca limbă de comunicare între națiunile din Uniunea RSS, precum și a populației de alte naționalități”[40, alin.3].

Articolul 6 (șase) al Legislației relevă cu fermitate că ”în relațiile cu organele puterii de stat, ale organizațiilor obștești, precum și cu întreprinderile, instituțiile și organizațiile situate pe teritoriul Republicii Moldova, limba de comunicare orală sau scrisă – moldovenească sau rusă – o alege cetățeanul”. În cazul în care la conducere este o persoană alolingvă, moldovenii, în ”relațiile cu organele oficiale”, se vor adresa în limba rusă, ca să fie înțeleși. Este clar de la sine că a venit demult timpul ca Parlamentul Republicii Moldova să revadă și să reformuleze art. 13 din Constituție.

Finalmente, vrem să remarcăm că, la nivel de stat sau pe plan regional, calificarea limbilor drept oficiale nu trebuie înțeleasă în mod absolut, ci numai orientativ. Data de la care un idiom anumit a dobândit statutul de limbă oficială într-un stat sau altul nu este întotdeauna precizată și are uneori un caracter relativ, printre altele și, deoarece noțiunea de *limbă oficială* a variat în timp, limbile de stat nu sunt oficializate după

niște reguli apriorice ce ar lua în calcul criteriile cantitative sau calitative, ci constituie rezultatul unei evoluții complexe și de durată lungă.

2.5. Limba dominantă și limba națională: incidente structural-semantic

Actualmente, crește tot mai mult importanța problemelor legate de politica lingvistică. În *”Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova”*, publicată integral la finele anului 2004, se vorbește direct și categoric că în Republica Moldova (în continuare RM) există o singură limbă de stat – *”moldovenească”*, că bilingvismul moldo-rus este statornicit istoricește pe acest teritoriu și trebuie dezvoltat în continuare.

Statele plurilingve sunt aglomerări de colectivități etnice și lingvistice mai mult sau mai puțin diferite. Între aceste colectivități există relații de colaborare, dar și conflictuale, relații care se reflectă și în plan lingvistic. În privința relațiilor dintre limba proprie, a colectivității căreia individul îi aparține istoric, și o altă limbă, mai ales în cazul limbilor majoritate și/sau minoritare, se pot distinge trei atitudini:

1. Naționalismul sănătos – înseamnă să îți asumi limba ta pentru tine și pentru comunitatea ta fără a impune această limbă și altora; minoritățile pot avea școli cu predare în limba lor, pot să comunice în această

limbă, să-și dezvolte cultura proprie.

2. Șovinismul lingvistic – este atitudinea celor care vor să impună limba majoritară și minorităților.
 3. Colonialismul sau imperialismul lingvistic – atitudinea celor care vor să impună limba lor majorității cucerite.
- **N. B.** (Nota bene) Singura atitudine rezonabilă este naționalismul sănătos.

De-a lungul istoriei s-au manifestat toate cele trei atitudini, în ultimele secole șovinismul și imperialismul lingvistic luând fațete dintre cele mai diverse. Comunismul, ca doctrină, era internaționalist și nu s-a pretins, în realitate, să fie deznaționalizator. Or, ce s-a produs în comunismul sovietic a fost până acum o reacție împotriva internaționalismului din partea imperialismului rus. S-a afirmat de aceea că în politica generală și, prin urmare, în cea cultural-lingvistică, imperialismul risesc și comunismul sovietic au devenit *imperialism sovietic*. Această reacțiune s-a manifestat în sensul cel mai evident în cazul așa-numitei doctrine a bilingvismului armonios, ceea ce înseamnă ca toată lumea să știe limba comunismului (adică rusește) și, în afară de asta, să fie bilingvi.

Bilingvismul armonios, despre care s-a vorbit pe parcursul a zeci de ani, nu a fost favorabil dezvoltării și funcționării eficiente a limbii române în RM, el nu i-a îmbogățit mijloacele de exprimare, nu a influențat

cunoașterea nuanțată și *in altitudine* a structurilor ei de către băștinași. Acest ”bilingvism” a favorizat doar funcționarea nestingherită a limbii ruse, astfel încât în prim plan se aflau mereu categoriile de gândire proprii acestei limbi. În condițiile acestui ”bilingvism” limba română nu putea să-și extindă, să-și varieze și să-și înnoibeleze potențialul expresiv [41, 96].

Respectarea Legislației Lingvistice, aprobate în condițiile anului 1989, garantează astăzi nu lărgirea funcțiilor sociale ale limbii de stat, ci pe cele ale limbii ”acceptabile”, precum prevăd mai multe articole din Legislație. În opinia profesorului Anatol Ciobanu, ”actele lingvistice... blochează, în mare măsură, funcționarea liberă a limbii de stat în Republica Moldova” [42, 152]. În toate articolele Legislației în care sunt preconizate funcțiile sociale ale limbii de stat sunt atribuite și limbii ruse. De exemplu, ca limbi interetnice sunt declarate și ”moldoveneasca”, și rusa. Deoarece concetățenii noștri alolingvi nu recunosc limba de stat – româna – în realitatea unui mediu lingvistic rusesc din orașele și orașelele republicii, din Transnistria și Găgăuzia, limba interetnică rămâne tot ”acceptabilă”, ”înțeleasă de toți” – limba rusă.

Localitățile în care majoritatea o constituie alolingvi (la Chișinău moldovenii alcătuiesc 42-43%, la Bălți – 37-38%, la Cahul – 49%, la Tghina – 25%, la Dubăsari -33%, la Râbnîța – 24%, la Titaspol – 18%

etc.) sunt scoase prin lege din zona de răspândire a limbii de stat. În articolul 9 al Legislației citim: *”Limba manifestărilor și lucrărilor de secretariat în organele puterii de stat, administrației de stat și organizațiilor obștești din localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate ucraineană, rusă, bulgară sau altă naționalitate este limba de stat, cea maternă sau altă limbă acceptabilă”*[43, Titlul III]. Prin limbă ”acceptabilă” mulți specialiști înțeleg limba rusă.

Prevederile *Legislației* ce țin de funcțiile limbii oficiale sunt specificate și pentru relațiile organelor și administrației de stat. Rolul și zona de acțiune a limbii (oficiale) nu se extinde și asupra întreprinderilor private, în care stăpânii decid în ce limbă să comunice. Referindu-se la această situație paradoxală, scriitorul Vladimir Beșleagă se întreabă: *”Dacă în Republica Moldova procentul de **alolingvi** în rândul oamenilor de afaceri este de 80%, iar cel al **autohtonilor** doar de 20%, în mâinile cui este soarta limbii și ce limbă se practică în respectivele medii”*[44, 8].

În partea introductivă a Legislației se precizează: *”Republica Moldova asigură pe teritoriul său condițiile necesare pentru folosirea și dezvoltarea limbii ruse ca limbă de comunicare între națiuni... precum și a limbilor populațiilor de alte naționalități care locuiesc în republică”*. Prevederea aceasta este respectată cu zel și confirmată încă o dată de Concepția

politicii naționale de stat a RM. Nici un conducător din Găgăuzia nu poate fi penalizat pentru încălcarea sau nerespectarea Legislației. Articolul doi stipulează:”*În localitățile în care majoritatea o constituie populația de naționalitate găgăuză limba oficială în diferite sfere ale vieții este limba de stat, limba găgăuză sau limba rusă*”[32, art.1, alin. 1].

Astfel articolele Legislației atribuie limbii ruse aceleași funcții ca și limbii de stat. Odată ce limba rusă e recunoscută ca limbă oficială, cu toate trăsăturile unei limbi de stat, alolingvii nu au necesitatea de a însuși limba română. Prin lege, limba rusă are atribuții de limbă de comunicare, de limbă oficială pentru toate structurile de stat. *Volens-nolens* limba română, în situația când nu se aplică în practică, cedează locul limbii ruse. Moldovenii care vorbesc și limba maternă, și limba rusă sunt nevoiți să comunice în limba rusă ca să fie înțeleși, iar alolingvii nu au necesitatea de a cunoaște limba populației majoritate.

În rezultatul unei perioade îndelungate de dominație a limbii ruse, în Basarabia s-a creat o situație glotică specială, când particularitățile vorbirii românești de pe acest teritoriu au fost simțitor deformat. Limba rusă, limba dominantă până nu demult în majoritatea sferelor vieții economice, politice din acest spațiu geografic, continuă să-și impună structurile (sintactice și lexicale), alterând expresia românească și

îndepărtând-o de baza comună a limbii, de ”limba exemplară”, cum o numește marele lingvist Eugen Coșeriu.

Am putea afirma că alterațiile vorbirii românești din spațiul RM au un caracter:

1. calitativ și funcțional, potrivit opiniei academicianului S. Berejan;
2. de suprafață și de profunzime, dacă ținem cont de modalitatea de categorisire a realității conceptuale.

Aceste tipuri de alterații ale vorbirii, care duc la degradarea formelor de expresie, pot fi stabilite atunci când se ține cont de raportul dintre limbă și locutor. Academicianul S. Berejan susține că deformările calitative au la bază gradul general de cunoaștere a limbii române de către vorbitori, iar deformațiile de ordin funcțional țin de diversitatea și amploarea sferelor de utilizare a unităților de expresie în societate [45, 52].

Cel de-al doilea tip de alterații ale vorbirii are legătură nemijlocită cu specificul de exprimare, cu particularitățile inerente formelor limbii române și conținutul acestor forme de exprimare. Așa unități ca: *a compansa un bilet (cf a composta un tichet); a da o întrebare (cf. A pune o întrebare); a doilea întrebare (cf. a doua întrebare); a apăra teza de doctor (cf. a susține teza de doctor); a fi încredințat (cf. a fi sigur)*

etc. au caracter de suprafață și țin mai degrabă de forma de exprimare, de explicitare a unui conținut.

Deformări cu caracter de profunzime pot fi considerate acele întrebuițări ale structurilor sintactice, care duc nemijlocit la deformări substanțiale atât ale conținutului conceptualizat, mai precis ale modalităților de conceptualizare de către limbă a entităților lumii extralingvistice, cât și la deformări de explicitare a acestui conținut conceptualizat. Vom lua doar câteva exemple concludente de structuri sintactice deosebit de frecvente într-o vorbire neîngrijită. Printre numeroasele cazuri de calchiere a modelelor rusești de exprimare, un loc aparte îi revin unității prepoziționale *la mine, la tine, la voi, la dânsul etc.* Aceste unități prepoziționale sunt parte componentă în câteva tipuri de structuri sintactice:

1. *La mine nu este cartea aceasta (cf. **Eu nu am cartea aceasta**).*
2. *La dânsul părinții lucrează la fabrica "Viorica"(cf. **Părinții lui lucrează la fabrica "Viorica"**.)*
3. ***La noi persoana este apreciată după merite** (doar această structură corespunde spiritului românesc).*

Destul de frecventă este utilizarea greșită a frazelor complexe cu o subordonată concesivă de tipul: *Orice nu mi-ai spune (cf. **Orice mi-ai spine**); Oricât de*

bun n-ar fi (cf. **Oricât de bun ar fi**) etc. Paralelismul cu structurile sintactice din limba rusă este evident, mai ales în cazurile când particula **ни** (element afirmativ de intensitate) este înlocuită greșit prin cuvântul **не**, interpretat ca element cu sens negativ. Unitatea adverbială de negație modifică structura semantică a secundarei concesive, care se definește ca ”situație sau obiect de natură să împiedice desfășurarea procesului denumit de un verb sau existența unei însușiri, dar nu le împiedică”[46, 123] ete deturnată de adverbul de negație **ну**, astfel încât întreaga frază capătă noi valențe semantice nedorite. Are loc, deci, o denaturare a sensului întregii unități, fraza devenind ambiguă, neclară, incorectă.

Putem afirma, prin urmare, că limba rusă este o limbă dominantă (limba oficială a unui stat, vorbită zilnic de către majoritatea cetățenilor) în Republica Moldova. Acest fapt s-a impus istoricește. Astăzi răspândirea zonelor de influențe ale acestei limbi se largesc, mai ales că rusa este ”ocrotită” de Legislație. Pătrunderea limbii ruse, adânc, în conștiința cetățenilor RM, a dus la schimbarea modalităților de exprimare (incorecte), asemănătoare cu cele din rusă. Acest lucru trebuie să ne alarmeze, fiindcă există riscul de a fi schimbate, treptat, unele structuri gramaticale, ceea ce poate duce la formarea unei limbi stulte și, ca urmare, dispariția limbii corecte autohtone pe acest teritoriu. Suntem

convinși că a venit demult timpul ca Parlamentul Republicii Moldova să lanseze o inițiativă legislativă privind revederea și reformularea art.13 din Constituție.

Din cele spuse mai sus se înțelege că nu urmărim să aducem fapte noi, ci numai să le clasăm, în lumina istoriei, pe cele deja adunate și să judecăm fără greutate ce-i sortit să dispară (formulele structurale greșite, calchiate, nefirești limbii române) și ce-i sortit să se dezvolte.

2.6. Dimensiunea mondială a concurenței lingvistice

Parte a culturii, limba a fost definită nu numai ca mijloc de comunicare (funcția primordială a limbii), dar și ca instrument de unificare spirituală, element de constituire și de conservare a naționalității, expresie a originii și continuității istorice a unui popor. Este cunoscut faptul că limbile nu coexistă în mod haotic în cadrul ecosistemelor lingvistice, ci sunt antrenate într-o concurență aspră pentru supraviețuire și dominație. Astăzi, în lume, crește tot mai mult importanța problemelor legate de concurența dintre limbi și, respectiv, rolul legislației, politicilor lingvistice în procesul de reglementare, gestionare a situațiilor bi- și plurilingve. Apariția statelor noi, problemele legate de minoritățile etnice, migrațiunea, caracterul multi-/plurilingv al majorității covârșitoare a statelor europene, funcționarea instanțelor supranaționale,

tendența mondializării etc. – toate acestea au consecințe lingvistice importante, care necesită aplicarea unor politici adecvate.

Pentru reglarea relațiilor dintre limbile europene, s-a întocmit în 1992 *Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare. Carta...* nu specifică ce limbi europene corespund conceptului de *limbi regionale* sau *minoritare*. Autorii *Cartei...* renunță la anexarea unei liste a limbilor regionale sau/și minoritare vorbite în Europa. Oricare ar fi gradul de competență al autorilor, o atare listă ar fi contestată din motive lingvistice sau din alte considerente. Acest document stabilește, pe de o parte, un cod comun de principii care se aplică la toate limbile regionale sau/și minoritare, iar, pe de altă parte, conține o serie de prevederi specifice vizând locul limbilor regionale și minoritare în diverse sectoare ale vieții comunitare: statele sunt libere, în anumite limite, să determine ce prevederi se aplică în cazul fiecărei limbi vorbite în interiorul hotarelor sale. Limbile vorbite de majoritatea locuitorilor unei țări, având și statut de limbi oficiale (Luxemburgheza este o excepție: limba este, de fapt, vorbită de majoritatea populației din Luxemburg, dar se consideră a fi o limbă minoritară, recunoscută astfel de *Biroul European pentru limbi mai puțin folosite*), nu au nevoie de un asemenea document la nivel internațional, legislația internă asigurându-i protejare și funcționare deplină.

Declararea unei limbi ca *limbă oficială* (a unui sau mai multor state) este determinată de necesitatea organizării unei administrări eficiente a treburilor publice de către autoritățile de stat, comunicarea având în acest sens un rol primordial. Oficializarea limbii nu are semnificația unei garanții de apărare a drepturilor lingvistice ale persoanelor, inclusiv ale celor aparținând minorităților etnice. În documentele internaționale este trasată o delimitare foarte clară între problema ce ține de apărarea și exercitarea drepturilor lingvistice ale persoanelor aparținând minorităților etnice și cea privind limba în care statele își exercită autoritatea, adică limba oficială (de stat). Nu a fost și nici în prezent nu este consacrat vre-un concept, după care, pentru o protecție sigură și pentru păstrarea identității unei minorități etnice, limbii vorbite de această minoritate ar trebui să i se acorde statut de limbă oficială.

Limba, fiind instrumentul principal al comunicării și al influenței, necesită protejare din partea statului. Uneori statele își asumă responsabilități exagerate în privința acestei protejări, mai ales când este vorba de alte limbi decât cea/cele de stat. În fond, nu legislația lingvistică asigură funcționarea unei limbi într-un domeniu sau altul, ci tendința și participarea colectivității lingvistice la instaurarea supremației limbii (dorite) în toate sferile ei de utilizare. Totalitatea formelor, mediilor, sferelor și a condițiilor în care

există și funcționează o limbă (amintim) se numește *situație lingvistică* [1, 241]. În țări *diferite* situația lingvistică este *diferită*, în funcție de cantitatea etniilor, ponderea limbilor regionale sau/și minoritare, etc.

Limbile există și funcționează numai în societate și pentru societate, evoluează sub influența factorilor sociali, politici, istorici, culturali, geografici etc., are loc diferențierea lor teritorială, socială și funcțional-stilistică. Toate acestea impun studierea unor astfel de aspecte importante ale sociologiei limbii, cum ar fi: rolul omului (respectiv, al societății) în dezvoltarea și perfecționarea limbii, formele de existență a limbii, interacțiunea limbilor, condițiile sociale în care funcționează o limbă sau alta.

Actualmente, elaborarea și promovarea politicilor lingvistice naționale riscă să fie compromise de, cel puțin, două fenomene (tendințe) care nu pot fi neglijate:

1. Concurența limbilor la nivel național este, pe de o parte, agravată de concurența lingvistică externă. Cu toate că unitatea teritorială rămâne în continuare criteriul delimitării politice, numeroase activități nu se mai încadrează în limitele frontierelor unui stat. Logica mondializării și a "neoliberalismului" contribuie la extinderea ariei de utilizare a limbilor de circulație internațională în defavoarea altor limbi.

2. Inaugurarea unor organisme economice și politice supranaționale, cum ar fi Uniunea Europeană (UE), Consiliul Europei (CE) etc., crează, pe de altă parte, după sine riscul de a perturba *in altitudine* dinamica concurenței lingvistice în interiorul fiecărui stat membru. Riscul menționat, care influențează statutul internațional al limbilor vorbite pe teritoriul acestor state, este cu atât mai mare, cu cât organismele semnalate mai sus promovează politici lingvistice diferite.

UE admite în cadrul lucrărilor sale, după cum se știe, 12 (douăsprezece) limbi oficiale și 11 (unsprezece) limbi de lucru. Însă, în realitate, marea majoritate a lucrărilor ei se desfășoară în *engleză* sau *franceză*, ponderea limbii engleze fiind mereu în creștere. Aderarea noilor state ar putea crea o adevărată problemă în gestionarea lingvistică a activităților Uniunii, fapt din care se desprind două ipoteze ale unei soluții eventuale: reducerea cantității limbilor de lucru la 5-6, ori utilizarea exclusivă a limbii engleze. Întrucât fiecare stat membru își va promova limba sa, negocierile riscă să fie foarte dificile, cu atât mai mult cu cât decizia finală ar putea fi în contradicție cu concepția CE privind promovarea diversității lingvistice. Politica lingvistică *neoliberală* promovată de UE, bazată pe concurența liberă a funcționării limbilor, favorizează instaurarea supremației limbii

engleze, compromițând astfel aplicarea dispozițiilor legislațiilor lingvistice naționale [6,58]. Pentru a-și păstra identitatea națională amenințată de pericolul uniformizării lingvistice și culturale, statele vor fi nevoite *să conteste* regulile supranaționale sau *să adapteze* politicile lor lingvistice la noul cadru internațional.

2.7. Dispariția (moartea) limbilor: întrebări, discuții, opinii...

Fenomenul dispariției limbilor sau ”moartea” lor este o temă recurentă în sociolingvistică și provoacă până în prezent multe discuții: Care sunt factorii ce conduc la dispariția limbilor? De ce dispar unele limbi? ”Moartea” limbilor este similară morții organismelor vii (școala naturalistă)? Poate fi oprit procesul de dispariție a unei sau mai multor limbi? Care sunt factorii (circumstanțele) ce determină dispariția limbilor? etc. Pentru a explica acest fenomen se invocă diferite cauze:

- dispariția fizică a membrilor unei comunități lingvistice în rezultatul unei calamități naturale, al unei epidemii, al unui masacru etc.;
- abandonarea limbii de către vorbitorii săi, în urma achiziționării unei alte limbi în scopul avansării lor sociale și materiale (motive *socioeconomice*);

- limbile sunt sacrificate pe altarul statului (motive *politice*).

Primele cauze sunt de natură obiectivă și, prin urmare, inevitabile, pe când ultima este subiectivă, ea depinde de atitudinea vorbitorilor față de limba lor amenințată de dispariție. În sociolingvistică se utilizează în acest context noțiunea de schimbarea atitudinii față de limbă (*limba dominată*). Purtătorii unei limbi nu-și mai consideră limba demnă de a fi transmisă generațiilor viitoare. De multe ori vorbitorii abandonează limba lor maternă în favoarea limbii *dominante* din motive socioeconomice sau politice. Un exemplu elocvent în acest sens ar fi țările africane. În aceste țări multe limbi se află pe cale de dispariție, fiind strâmtorate de limbile de circulație largă: engleza, franceza etc. Pentru a avea un loc de muncă, pentru a deveni avantajat, azi în Africa este aproape obligatoriu a cunoaște o limbă străină (engleză, germană, franceză, spaniolă ș.a.). Africanul părăsește cu ușurință tot ce-i este propriu, favorizând, astfel, dezvoltarea unei culturi străine pe continentul său. Această trăsătură este caracteristică popoarelor colonizate. Fenomenul respectiv este calificat *aculturație* – integrarea vorbitorului într-un spațiu lingvistic diferit de sistemul său de origine.

Ar fi oportun aici să amintim de *glotofagia* englezei – un fenomen alarmant – despre care unii savanți vorbesc în mod direct:”Acesta este imperialismul englezei care ocupă astăzi un loc decisiv printre factorii ce provoacă dispariția limbilor”[47, 243]. În genere, o limbă este considerată ”moartă” atunci când nu mai are nici un vorbitor.

N.B. Noțiunea de *glotofagie*, la fel ca și cea de război al limbilor, a fost lansată de către L-J.Calvet: “La guerre des langues” (1987), reprezentant de seamă al sociolingvisticii franceze actuale, recunoscut în toată lumea, ale cărui lucrări sunt traduse în circa 20 de limbi.

Schimbarea atitudinii vorbitorilor față de limba maternă poate fi consecința unor cauze politice. Atât factorii socio-economici, cât și cei politici (glotopolitica statului) creează în societate situații de *conflict lingvistic*, de dominație a unei limbi (*limba dominantă*) asupra altei limbi (*limba dominată*), care provoacă neapărat *războiul limbilor* [48, 63]. Glotopolitica totdeauna stabilește repartizarea funcțională a limbilor într-o comunitate dată. Una dintre limbile utilizate în comunicare devine dominantă, iar cealaltă dominată. Așadar, aceasta este *diglosia*, care nu e altceva decât ”coexistența inegală și deci concurență incorectă a două limbi în sânul aceleiași societăți”[49. 71]. Cunoscutul specialist în

lingvistică bască Christian Baylon remarcă despre diglosie următoarele:”O limbă poate muri într-o comunitate bilingvă sau plurilingvă instabilă, adică într-o situație lingvistică, când limba dominantă a unei majorități vorbitoare o poate elimina pe cea a unei minorități în decădere”[50, 136]. Limitarea funcțională a limbii, cauzată de situații de diglosie, este factorul decisiv care duce la istovirea limbii, la strâmtorarea spațiului limbii dominate prin intervenția masivă a limbii dominante. Regresul funcțional atrage după sine și regresul structural, deoarece are loc penetrarea vocabularului cu împrumuturi din limba dominantă. ”Împrumutul lexical masiv de către limba dominată din cea dominantă este fenomenul principal care însoțește declinul ei”[Fasold R., apud 50, 137]. Dacă lipsesc ”reacțiile puriste” sau ”ecologice” din partea vorbitorilor limbii dominate, atunci procesul dispariției acesteia devine ireversibil. Limitarea funcțională a limbii sub presiunea factorilor socioeconomiici sau politici are drept urmare nu numai regresul structural al limbii, dar și schimbul de atitudine a locutorilor față de limba lor muribundă. Vorbitorii își abandonează limba maternă în favoarea limbii *dominante*, deoarece nu o mai consideră demnă de a fi transmisă generațiilor următoare [48, 64]. Prin urmare, atitudinea pe care o avem față de limbă este un factor decisiv în supraviețuirea ei.

2.8. Perspective de dezvoltare a limbilor în contextul inovațiilor tehnologice și a dezvoltării relațiilor social-economice

Tendențele de integrare europeană țin de unele procese cu privire la structura, suprastructura societății, referindu-se nu numai la baza economică, ci și la cea socială, politico-juridică, științifică, tehnică. Este clar de la sine că au a-și spune cuvântul în această privință și *mijloacele de comunicare și exprimare* a gândurilor, sentimentelor. Este vorba aici, în special, de înnoirea, îmbogățirea, desăvârșirea vocabularului în general și a terminologiei diferitelor discipline științifice, tehnice, dar și literare, propriu-zise. În procesul de restructurare, refacere a societății, de trecere de la un stadiu social-economic la altul, de obținere, dobândire a unor cunoștințe noi, privitoare la *microcosmos* (natura omului) și la *macrocosmos* (cea a lumii înconjurătoare) limba modernă este chemată ca, prin mijloace expresive adecvate, să răspundă acestei necesități. Iată un exemplu din domeniul medicinei. O boală grea era numită cândva la români-*boală seacă*. Însă, această sintagmă nu spunea prea multe. Apare ulterior termenul oftigă (Moldova), óftică (Muntenia), cuvânt de origine greacă (neogr. Óhtikas, ohtigas cu sensul ”care arată rău, palid la înfățișare”). Circula și alt termen grecesc *phthisis* (ftizis) care semnifică „vestejire, topire a sănătății, distrugere” care a fost introdus și la români.

Cu toate că nici acest termen nu indică însăși esența și cauza bolii, totuși el a reușit să devină unul productiv în ceea ce privește derivatele: *ftiziolog*, *ftiziologie* (ramură a medicinei care se ocupă cu tratarea tuberculozei), *ftiziologic* etc. Odată cu dezvoltarea științei medicinale, a tehnologiilor din acest domeniu, s-a aflat că această boală se datorește unor umflături pe anumite țesături ale corpului omenesc, numite tubercule (lat. Tuberculum -"umflătură") - boala s-a numit tuberculoză. În 1882 bacteriologul german Robert Koch (1843-1910) a descoperit bacilul tuberculozei. Boala a fost numită tuberculoză sau bacilar (lat. bacillum,-i, atestat la Cicero, înseamnă „bețișor, bastonaș,, - așa apar la microscop acești bacili). În acest mod, pe parcursul secolelor, omenirea a trecut de la un termen la altul în numirea acestei maladii în corespundere cu nivelul științific respectiv. Termenii *tuberculoză*, *bacilar* s-au răspândit mereu, devenind internaționali, căpătând o formă cât se poate de asemănătoare sau chiar identică pentru marea majoritate a limbilor lumii. [51, 6].

Există o legătură indestructibilă între știința limbii, în special a lexicologiei, și realitatea înconjurătoare, căci inovația în limbă este nemijlocit legată de viața social-politică, economică, științifică a omenirii întregi. În cursul dezvoltării istorice, mai ales în perioada actuală, omul este asaltat de o adevărată

explozie (unii o numesc *galaxie*) *informațională*, care include idei, noțiuni, acțiuni, fenomene, denumiri de mașini, agregate, sisteme etc, tot felul de probleme necunoscute în trecutul nu prea îndepărtat. Toate acestea își află reflectarea într-un nou mod de a gândi (*modus cogitandi*), de a acționa și de a le reda (problemele necunoscute) prin mijloace expresive noi. Explozia informațională din ultimul timp este legată în mod direct, nemijlocit de o performanță a științei și tehnicii din cele mai diverse domenii. Urmarea imediată a acestei explozii informaționale a fost punerea în circulație a unor termeni și expresii terminologice noi, calificate ca neologisme, în marea lor majoritate fiind împrumuturi lexicale din acele limbi, vorbitorii cărora au inventat obiectele concrete noi (mașini, agregate etc.) sau/și au pus în circulație idei, noțiuni abstracte noi.

Este o evoluție absolut firească în contextul dinamicii tehnico-științifice și social-economice actuale, întrucât se impune o creștere a gândului și a posibilităților de exprimare a performanțelor cognitive ale contemporanietății. Apare necesitatea stringentă de a pune în circulație și de a familiariza specialiștii din diferite domenii cu tot ce e nou în știință și tehnică în genere, precum și publicul larg care tinde a păși într-o lume civilizată europeană și mondială. E un potențial intelectual enorm, mereu în dezvoltare, atât de rapidă în

epoca noastră. În consecință, crește rolul comunicării umane (scrise și orale), pentru că nici un computer nu-și va realiza scopul, dacă roadele lui nu vor fi transpuse, transcodate în limbaj uman, transmis de la om la om și care constituie valorificarea eforturilor intelectuale din diferite colțuri ale lumii în cele mai diverse domenii de cunoaștere.

În acest proces se impune o armonizare a trecutului cu prezentul în perspectiva viitorului. Moștenirea rămasă de la moși-strămoși se cere a fi apreciată la justa ei valoare în funcția ei de acomodare la necesitățile expresive ale prezentului. Elementele noi de limbă, care-și fac loc tot mai activ în limba contemporană, se cer a fi nu numai adoptate, dar și adaptate la spiritul limbii noastre, adică la normele ei fonetico-fonologice, gramatico-derivative, lexico-stilistice și noționale, pentru a satisface „setea,, generală de cunoaștere și inovare a vieții politice, social-economice, culturale.

O monografie de fizică sau matematică, medicină sau biologie etc. va fi invadată de o terminologie neologistică, uneori chiar de un abuz de tehnicizare, acestea aducând la o lapidaritate a formei de expunere într-un stil livresc cu ambundență de lexic abstract și teminologic specializat, care dispune de o garanție a preciziei–conciziei și exactității, având și avantajul circulației internaționale.

Același lucru putem spune despre științele umanistice, în speță în economia politică, dar de remarcat, ritmul inovator devine și mai rapid în perioadele de transformare a sistemului economic, politic, social – ceea ce avem noi astăzi. Lingvistica e chemată a aprofunda în studii speciale cunoașterea variațiilor neologistice, tendințele de încadrare a lor în macrosistemul unei limbii date în general și în microsistemul fiecărui nivel lingvistic.

În condițiile economiei de piață, ale liberalizării economice, ale determinării prețurilor doar prin legea *cererii și ofertei* se poate pune și problema liberalizării lingvistice, a utilizării libere a mijloacelor de limbă (inclusiv a celor grafice). Dar este cazul să ne gândim totuși la justificarea acestei liberalizări și, mai ales, la acceptarea ei de către colectivul lingvistic. Este știut că *liberalizare* nu înseamnă *anarhie* și în multe țări cu un democratism, considerat veritabil, cum ar fi de exemplu Franța, nu s-a ajuns la o lipsă de norme – fie în practica lingvistică, fie în cea juridică sau în alte domenii.

Din antichitate și până în prezent se menține necesitatea și posibilitatea sporirii mijloacelor expresive pentru redarea obiectelor, faptelor, fenomenelor, situațiilor noi, care nu le repetă, de regulă, pe cele vechi. Se cer unități lingvistice noi, dacă e vorba de inovații. Dar, cu toate acestea, dacă sau menținut cele vechi, se admit inovații?

Studierea *in altitudine* a problemelor de limbă nu poate fi realizată fără sprijinul efectiv, real al operelor literare și științifice, deoarece la fixarea și ilustrarea valorilor semantice și expresive își aduc aportul, în primul rând, scriitorii. Marele poet latin Horațiu (65-8 î.Hr), de ex., în formă de dezvinovățire apreciază sensul și valoarea neologismului în cunoscuta operă „Ars Poetica”. El scrie: „De ce mi se ia în nume de rău că pot aduce și eu câteva cuvinte noi, când atâtă poeți dinaintea mea au îmbogățit limba maternă, creând nume pentru diverse noțiuni. S-a permis și se va îngădui întotdeauna să pui în circulație cuvinte cerute de necesitățile prezentului. După cum la sfârșitul anului copacii își schimbă frunzele și cele vechi cad, tot așa seria cuvintelor vechi moare, iar cele de abia născute înfloresc și sunt în putere ca ființele tinere... Multe care au dispărut vor apare din nou, iar cele care sunt acum în cinste vor pieri, dacă o va cere uzajul, care deține puterea supremă, dreptul și legea în materie de vocabular., [52, 123]. Cele citate țin, de fapt, nu numai de scriitori, dar și de orice alt om de cultură și știință de orice limbă.

Mijloacele de redare a gândurilor, sentimentelor i-au preocupat nu numai pe maeștrii cuvântului, dar și pe savanți, tehnicieni, lingviști, filologi îndeosebi, pe oamenii de cultură în genere, care s-au simțit datori să participe și să intervină (uneori în mod decisiv) în

adoptarea cuvintelor impuse de imperativele timpului. Însă, nu totdeauna propunerile savanților au rămas definitive din simplul motiv că în viață sunt atestate (și pot fi încă) cazuri, când o inovație lingvistică s-a impus, fiind la origine o simplă greșeală, care ulterior a căpătat răspândire generală („*communis error facit jus*„- eroarea comună (mai multor persoane) face legea (dreptate). Un exemplu potrivit în această privință poate servi un termen curent în astronomie. Majoritatea limbilor europene (iar ulterior și multe alte limbi de pe globul pământesc) au împrumutat termenul arab *semt*, *samt* (drum). Expresia arabă *semt ar-râs* avea sensul „drum de deasupra capului. „Dintr-o simpă greșeală a scribilor medievali europeni cuvântul a fost transcris și interpretat ca *senit* (apoi *zenit*), primind valoare terminologică în astronomie „ punct pe bolta cerească situat la intersecția verticalei locului cu emisfera cerească superioară. Același termen arab sub forma *al-semt* a ajuns în astronomie la forma *azimut* (unghi pe care îl face un plan vertical fix, de obicei planul meridian al unui loc, un plan vertical care trece prin locul respectiv și printr-un punct dat).

Dacă în antichitate și în evul mediu creatorii de opere literare și artistice se aflau în fruntea dezvoltării umanității, pășind înaintea epocii lor, în prezent – începând cu sec. al XIX-lea și, în special, în perioada contemporană, știința și tehnica au depășit creația

literară în multe privințe. Cu toate acestea, A. Einstein a declarat deschis că F. Dostoievski i-a dat mai mult decât orice alt cugetător. Probabil, Einstein voia să confirme ideea despre eternitatea artei și fragilitatea științei, tehnicii, care se afla mereu într-un proces de continuă evoluție, în care o fază nouă o elimină pe cea anterioară. Ca exemplu poate servi faptul că tridimensionalitatea lumii (*longitudine, latitudine, altitudine*) este tratată acum în plan quadridimensional. Matematicianul și fizicianul german Herman Minkowski (1864-1909) de la Universitatea din Göttingen a formulat în 1907 teoria *spațiului-timp*: „De acum înainte lumea noastră nu mai este tridimensională, ci quadridimensională, a patra dimensiune fiind *timpul* ”. Această teorie a fost preluată de Einstein (1879-1955) și inclusă în *teoria relativității* care demonstrează că timpul își modifică substanțial durata, când mișcarea se apropie de viteza luminii (în vid $-299.792.458 \pm 1,2$ m/s).

Unii savanți recunosc în mod direct importanța operelor literare pentru dezvoltarea gândirii abstracte. Chiar și tehnicienii zilelor noastre recunosc importanța operelor literare clasice pentru dezvoltarea gândirii, folosindu-le din plin și în reclamele producției lor. Operele lui Leonardo da Vinci, Shakespeare, Pascal, Spinoza, Leibniz, Mozart, Hugo, etc., au fost publicate sub egida firmei germane de automobile Mercedes-

Benz. „Cine poate ilustra mai bine decât o fac operele acestor celebrități cele trei calități ale Mercedes-ului: *rigoarea, eleganța* sau *progresul tehnic*” – spuneau conducătorii firmei, citând pe copertele cărților ideile clasicilor:

● *Mișcarea este principiul vieții.*

(Leonardo da Vinci)

● *Fericirea noastră constă într-un perpetuu progres care ne oferă noi bucurii.* (Leibnit)

În limba română, marea majoritate a neologismelor – împrumuturile lexicale din alte limbi – sunt de origine latină sau latino-romană, îndeosebi franceză. Prin intermediul romanic pătrund în limba română elemente de compunere din limba greacă, în special la nominalizarea diverselor discipline științifice sau a termenilor ce le sunt specifici. Cf. morfologie, citologie etc. (grec. morf.-*formă*; cytos – *celulă*; logos - *știință*). Radicalii latini și grecești servesc la crearea de noi termeni cu mijloace morfologice proprii. Prin compunere au fost create formații morfo-sintactice, termeni științifici sau tehnici ca: *apometru, autoanaliză, aerovehicol, aerobus, autoconservare, macrostructură, microfloră, termoizolator, videotelefon etc.* Procesele de occidentalizare romană a teritoriilor est-romane au avut loc după o întrerupere de 11-12 secole de izolare de romanitatea apuseană (începând cu sec. VI-VII și până în sec.VXII-XIX). După acea perioadă,

adoptarea și adaptarea elementelor latine și romanice au avut loc în mod diferențiat de la o zonă est-romanică la alta în funcție nu numai de epoca de pătrundere a elementelor romanice apusene, ci și de contactele est-romanice cu popoarele alogene.

O atenție deosebită merită studierea limbii române, răspândită și vorbită pe teritoriul Republicii Moldova, al Bucovinei de Nord și Transnistriei, din punctul de vedere al circulației mijloacelor neologice necesare în condițiile social-economice și culturale orientate în prezent spre Vest. Admiterea neologismelor în limba noastră – ca și în oricare altă limbă – nu se face în mod mecanic sau la întâmplare, din orice izvor etimologic. Ele se cer a fi adaptate din punct de vedere noțional, fonetico-fonologic, morfologico-derivativ, lexico-frazeologic, sintactico-stilistic la normele limbii debitoare. Până în 1775, Arboroasa, numită mai apoi de austrieci Bucovina și până în 1812 ținutul dintre Prut și Nistru erau incluse în Țara Moldovei, urmând toate aceeași cale de dezvoltare a limbii, care la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui următor se aflau încă în relații sociale, culturale feudale. Răpite din trupul Moldovei, partea ei nordică și cea răsăriteană – aflate respectiv sub dominație habsburgică și cea a imperiului țarist – au trebuit să-și creeze în privința mijloacelor verbale de comunicare, poziții condiționate de stăpânirile străine. C.Stere scria despre acele timpuri:

„Pe vremea aceea în școlile din Basarabia nu numai că dispăruse predarea limbii românești, dar nu era iertată elevilor întrebuințarea limbii lor materne nici chiar între ei”.

După războiul Crimeii (1853-1856) prin tratatul de la Paris (1856) județele Cahul, Bolgrad și Ismail au fost retrocedate României până în 1878. Cât privește cea mai mare parte a Basarabiei, aceasta s-a aflat sub stăpânire țaristă (rusească) tot timpul între anii 1812-1918 și sub sovietici între 1940-1989.

Aceasta izolare, mai întâi relativă, apoi absolută, începută în Bucovina în 1775, iar în Basarabia în 1812, de limba Moldovei istorice și deci de romanitatea occidentală i-a dat limbii vorbite în Basarabia și celei din Bucovina o înfățișare aparte, deosebindu-le în forma lor orală de limba și literatura română, dezvoltată mai ales în a 2-a jumătate a secolului al XIX-lea în mod normal, liber în condițiile cunoscute [51, 3-5]. Nu trebuie uitat că și limba română pe parcursul evoluției sale a simțit influența elementului balcanic și a celui slav, - fapt care a făcut-o să se deosebească de romanitatea occidentală [53,268]. „Suflet românesc în limbă slavă” numea N. Cartojan, caracterizând momentul intrării românilor sub influența culturii bizantino-slave în cursul evului mediu.

Când în 1918 limba vorbită în Basarabia a intrat în contact nemijlocit cu limba română literară, aceasta

era de acum stabilită în principalele ei aspecte de funcționare (în literatură, știință, tehnică, etc.). Basarabeni, care erau formați intelectual ca specialiști în diverse domenii în limba rusă, au trebuit să învețe școlărește (chiar) literatura clasică și cea contemporană, preceptele științelor și ale tehnicii, să le adapteze cursului de evoluție firească a limbii literare române.

Între 1918-1940, datorită școlilor de toate gradele, inclusiv a facultăților de teologie și agronomie – ca filiale ale Universității din Iași, - nivelul intelectual, cel de cunoaștere a vieții literare, științifice, tehnice al basarabenilor, ca și al bucovinenilor, ardelenilor, precum și limba literară de circulație generală a tins mereu spre o nivelare în privința diferențelor provinciale. Au crescut și s-au perfecționat specialiști de înaltă calificare în toate domeniile vieții intelectuale. S-au ridicat scriitori, savanți, oameni de artă basarabeni, bucovinieni care în deceniile III-IV ale sec. al XX-lea au format nouă generație de intelectuali.

În perioada interbelică oamenii de vază, intelectualii militau spre o ridicare efectivă a nivelului de trai, a culturii, a literaturii române printr-o sincronizare cu situația similară a Europei Occidentale, precum și spre o limbă literară română pe întreg teritoriul al Țării întregite.

După recunoașterea identității lingvistice moldo-române și revenirea la grafia latină de către Parlamentul

R.M. (31 august 1989), limba română literară este acceptată de întreaga populație ca limbă oficială, deși în Constituția adoptată de noul, următorul Parlament (articolul 13) figurează în această calitate „limba moldovenească”, de fapt, graiul vorbit pe teritoriul Republicii Moldova.

Fenomenele de limbă ce există în spațiul glotic basarabean, bucovinean de nord și transnistrean trebuie cercetate și ele din punctul de vedere al evoluției și tendințelor normale de dezvoltare a limbii române în general, pentru că limba nu este numai un sistem de semne, ci și un fenomen social în continuă evoluție. Ea nu poate să nu țină cont de apariția unor realii și de dispariția altora. Aceasta cere nu atât o restructurare gramaticală (care fără îndoială are loc într-o anumită măsură), cât o revalorificare a mijloacelor expresive, limba fiind un adevărat acumulator de cunoaștere a realității. E vorba aici de o cale *externă* de evoluție a limbii care privește în primul rând vocabularul, de îmbogățire a lui pe contul împrumuturilor lexicale din alte limbi. Există și o cale *internă* care privește tendințele de evoluție a structurii fonetice, gramaticale și lexicale. Sunt evoluții în cadrul sistemului general al limbii date. Modalitățile de formare internă se referă îndeosebi la întrebuințarea diferitelor mijloace derivative (prefixe, sufixe) care s-au inclus în limbă atât în cadrul lexemelor neologice respective (de regulă, cu

character internațional), cât și la nașterea unor cuvinte noi pe baza materialului lingvistic autohton. *Calchierea* după model străin constituie cea de a treia cale, când apar mijloace expresive noi pe baza formanților morfologici proprii, dar după un model structural străin. Aici intră în joc procesul de interferență a limbilor.

După modelul internațional au aparut (relativ recent) multe cazuri de formare prin compunere a unor termeni științifici, tehnici, de cultură, cum ar fi: *aerostat, acupunctură, acvifaună, agrosilvic, apometru, concertmaistru, gastroscopie, feromagnetism, otorinolaringologie, posttraumatic, prim-ministru, prim-viceprim-ministru, supermarchet, superrefractor, supermaraton, vagon-refrigerator etc.*

Remarcăm finalmente că prin limbă, sub aspectul ei colocvial, adică prin actul vorbirii, prin comunicare se realizează un fapt extraglotic, stabilindu-se astfel relația cu mediul înconjurător (care astăzi se schimbă cu o viteză uimitoare), folosindu-se mijloacele expresive ale unei limbi concrete, în cazul nostru al limbii române. Tot în cazul nostru, în contextul concurenței lingvistice actuale, limba română are rolul de integrare și cimentare a întregii culturi românești ori, dacă vreți, daco-române, începând de la Coresi sau de la Miron Costin și continuând cu scriitorii clasici din cele trei Principate, apoi cu scriitorii contemporani din România și Republica Moldova [54,71].

Bibliografie

1. Dumeniuk, I., Matcaș, N., *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1980.
2. Constituția Republicii Moldova, 1994, art. 10, 13, 35, 118.
3. Martel, A., *Politique linguistique, valeurs sociales et sciences. Réflexions dans le cadre de la politique linguistique québécoise.*// International Journal of the Socioligy of Language, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 158, 2002, p. 183-309.
4. Gauthier, Fr., Leclerc, J., Maurais, J., *Langues et constitutions: Resueil de clauses linguistiques de constitutions du monde.-Québec: Publications du Québec; Paris: Conseil International de la langue française, 1993.*
5. Moldovanu, Gh., *Legislația lingvistică în Republica Moldova.*//Buletinul Institutului de lingvistică, nr. 4, anul II, Chișinău, 2005.
6. Moldovanu, Gh., *Rolul politicilor lingvistice în gestionarea situațiilor plurilingve.*// Limba Română nr. 9-10, Chișinău, 2004.
7. Desperetz, C., *Les enfents. Langues et familles*, Paris, 1994.
8. Orban, L., *Integrarea economică, politică nu exclude promovarea diversității.*// Gîndul, 6 iunie, 2007.

9. Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, nr. 3465 din 1 septembrie 1989//Veștile Sovietului Suprem nr. 9/217, 1989.
10. Ferguson, Gh. A., *Diglossia*//Word, vol.15,nr. 2, 1959, p. 325-340.
11. Lobiuc Ioan, *Limbi "majoritare"și limbi "minoritare"*// Limba Română azi (Lucrările Conferinței Naționale de Filologie, Ediția a X-a), Iași – Chișinău, 2006.
12. DEX, București, 1998.
13. Van de Caion Pier, *Plurilingvism individual și multilingvism social într-un context oficial bilingv, Seminar Internațional*, Bruxelles, 21-23 noiembrie, 2001.
14. Lapierre J-W., *Le pouvoir politique et les langues*, Paris, 1988.
15. Catană Vitalie, *Identități distorsionate în Republica Moldova* //Contrafort, nr.12.
16. Sala Marius, Vintilă-Rădulescu Ioana, *Limbile Europei*. București, 2001.
17. Coșeriu Eugen, *Natura politică a limbajului*. Conferința susținută la Colocviul internațional de științe ale limbajului, ed.a VI-ea, Suceava, 20 octombrie 2001. (Textul conferinței a fost prelucrat după înregistrările pe benzi magnetice de conf. univ., dr. Niculina Iacob și prof. univ., dr. Gheorghe Moldoveanu și tipărit în revista Limba Română, nr. 12, 2001).

18. Baggioni, D., *Langues et nations en Europe*. Paris: Payot, 1997.
19. Verguin, J., *La situation linguistique du monde contemporain*, Le Langage, coord. A. Martinet, Paris, 1968.
20. Calvet, L.-J., *Pour une écologie des langues du monde*. Plon, 1999.
21. Laitin, D., *Language and nationalism in the post-Soviet republics*. Post-Soviet Affairs, 1996/01/03, vol. 12, nr. 1.
22. Moldovanu, Gh., *Politică, planificare și amenajare lingvistică* // Limba Română, nr. 4-6, 2004.
23. Carta Europeană a Limbilor Regionale și Minoritare, Strasbourg, 05.XI.1992, Seria tratatelor europene, Chișinău, 2005.
24. Ghișoiu Claudia, *Sociolingvistica în era globalizării* // Geopolitica, nr. 1 (5), an. IV, 2005.
25. Ciobanu Anatol, *Probleme lingvo-sociale în Republica Moldova* // Limba Română azi (Lucrările Conferinței Naționale).
26. Arvinte Vasile, *Român, românesc*, studiu filologic, București, 1983 și Berejan Silviu, *De ce glotonimul moldovenesc nu poate revaliza glotonimul român cu aplicațiile la limba literară* // Revista de lingvistică și știință literară, nr. 6, Chișinău, 1999.

27. <http://www.gzt.md/article/social/24164/>.
28. <https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2015/08/01/>.
29. Coșeriu Eugen, *Identitatea limbii și a poporului nostru*//Limba Română, nr.10, anul XII, Chișinău, 2002.
30. <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&id=512&idc=7>
31. Lege (cu privire la statutul limbii de stat a RSS Moldovenești), nr. 3464-XI din 31.08.89, art. 70/2.
32. Lege (cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești), nr. 3465-XI din 01.09.89, Titlul I, Dispoziții generale.
33. Lege (cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești), nr. 3465-XI din 01.09.89, Titlul I, Dispoziții generale, art.4.
34. Sala Marius, *Statele lumii*, Chișinău, 2000.
35. Purice Mihail, *Ligislație lingvistică și problemele însușirii limbii române de către aolingvi*// Omagiu profesorului Ion Ciornâi, Chișinău, 1999.
36. Mazilu Gheorghe, *Limba moldovenească de stat: probleme și perspective*//Nistru, nr.1, 1990.

37. Catană Vitalie, *Identități distorsionate în Republica Moldova*//Contrafort, nr.12, 2006.
38. Lege (cu privire la statutul limbii de stat a RSSM), Nr.3464-XI din 31.08.89, art.70/1, alin.1.
39. Lege (cu privire la statutul limbii de stat a RSSM), Nr.3464-XI din 31.08.89, art.70/1, alin.2.
40. Lege (cu privire la statutul limbii de stat a RSSM), Nr.3464-XI din 31.08.89, art.70/1, alin.3.
41. Ducrot O., Schaeffer L.-M., *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, 1996, p.96.
42. Ciobanu Anatol, *Privire retro- și prospectivă asupra situației lingvistice din RM // Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu, Chișinău, 2002, p.152.*
43. Lege (cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești), nr.3465-XI din 01.09.89, Titlul III.
44. Beșleagă, Vladimir, *În mâinile cui este soarta limbii?*//Limba Română, anul IX,1999, nr.6-8.
45. Berejan, S., *Limba română în RM: condiții de funcționare*// Probleme actuale de lingvistică română, Chișinău, 2000.
46. Pop, S., *Gramatica română*, București, 1955, p.123.

47. Hagege, Claude, *Halte à la mort des langues*, Paris, 2000.
48. Colesnic-Codreanca, Lidia, *Reflecții despre dispariția limbilor*// *Limba Română*, nr. 9-10, Chișinău, 2004.
49. Boyer Henri, *Introduction à la sociolinguistique*, Dumod, 2001.
50. Baylon Christian, *Sociolinguistique société, langue et discours*, Nathan, 1996.
51. Corlăteanu N., *Încadrarea lingvistică în realitățile europene*, Chișinău, 2001.
52. Apud Al. Graur, *Scrieri de ieri și de azi*, București, 1970,
53. Rosetti Al., *Istoria limbii române*, București, 1986.
54. Piotrowski Rajmund, *O limbă cu două denumiri*// *Limba Română*, nr.4-6, ANUL XI, 2006.
55. https://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_neerlandeza.

Subiecte pentru referate
la disciplina
***Legislația lingvistică și problema reglementării
relațiilor dintre limbi***

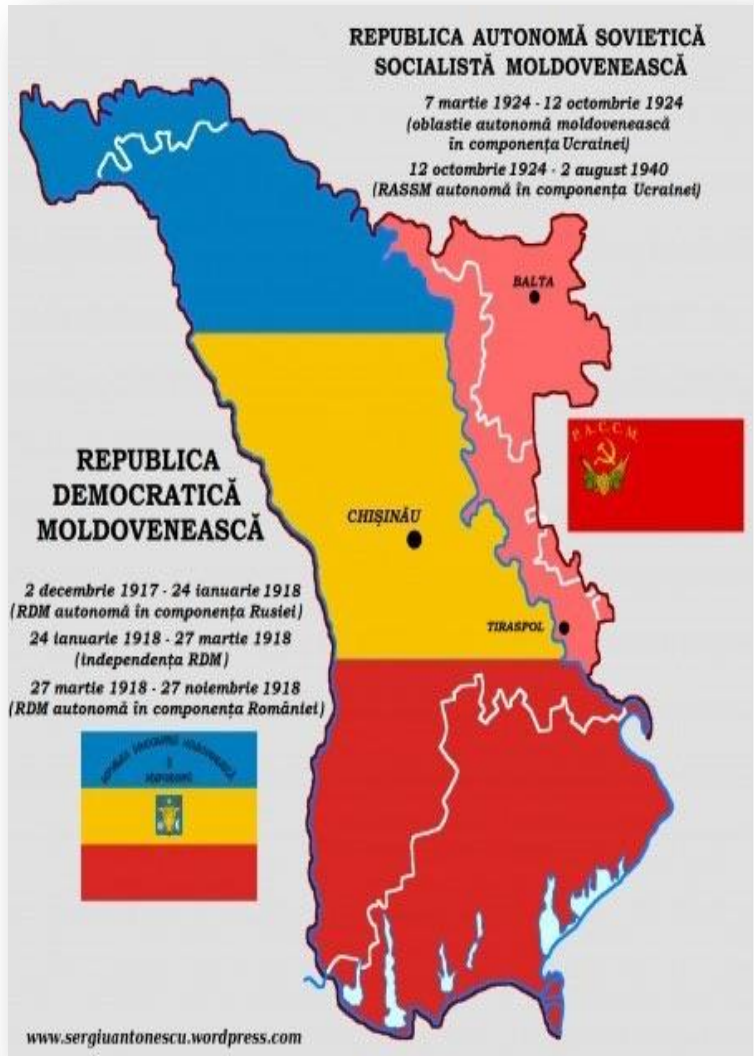
1. Limba dominantă, limba oficială (de stat) și limba națională.
2. Situația lingvistică în **Republica Moldova** în raport cu cea din alte state.
3. Situația lingvistică în **România**.
4. Situația lingvistică în **Spania**.
5. Situația lingvistică în **Portugalia**.
6. Situația lingvistică în **Franța**.
7. Situația lingvistică în **Italia**.
8. Situația lingvistică în **Germania**.
9. Situația lingvistică în **Austria**.
10. Situația lingvistică în **Ungaria**.
11. Situația lingvistică în **Belgia**.
12. Situația lingvistică în **Dania**.
13. Situația lingvistică în **republicile ex-sovietice**.
14. Situația lingvistică în **Bulgaria, Albania**.
15. Situația lingvistică în în țările **ex-iugoslave**.
16. Situația lingvistică în **SUA**.
17. Situația lingvistică în **Canada**.
18. Situația lingvistică în **Brazilia**.
19. Situația lingvistică în **Rusia**.
20. Politica lingvistică și dimensiunea mondială a concurenței limbilor.

Anexe

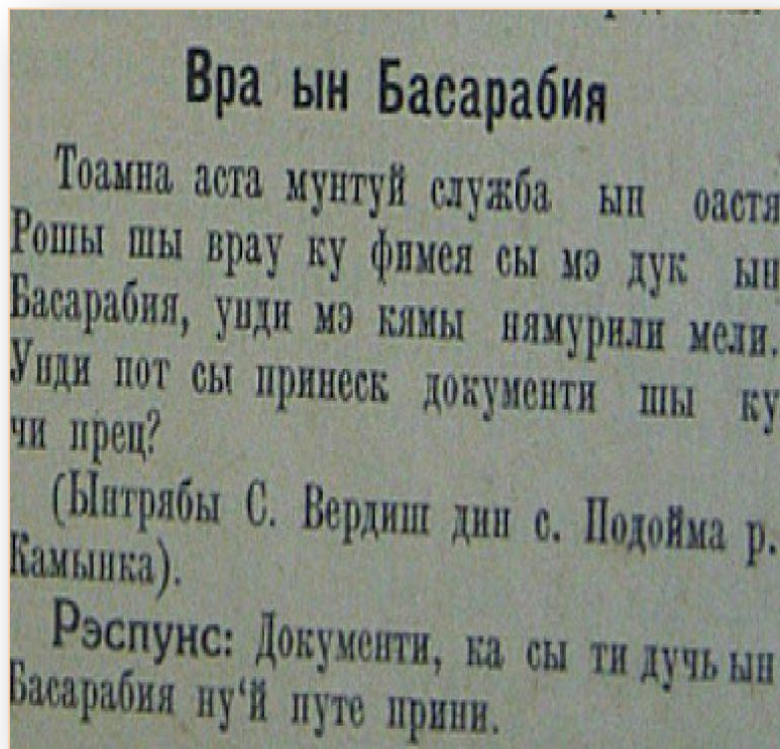
**România Mare și R.S.S.A.
Moldovenească
anul 1924**

1924 Iunus

Principatele româneşti în cadrul Ţării întregite (perioada interbelică)

**În anul 1924, când s-a format
 Republica Autonomă Moldovenească,
 iar Balta a devenit capitala republicii,
 aici a început publicarea ziarului
 «Plugarul Roș».**

Диштентаря културий молдовенешть ый порниты пи друму нздеждник

Ла конференция ноастры политичий националы ести ынкинат ун доклат диосэгит. Дин причина аяста еу вреу сы атинг ынтребаря молдовенизэрий нума ынксургт.

Молдовинизаря ести порниты дин ной сернос шы пи друму дрепт. Тов. Холостенко ын докладу луй с'а опри ди тоати фэкути дямэрунцушу. Еу вреу нума сы спун, кы дакы ын Украина ынанитя Революцией лукру национал сә гвез ын мынили группировчилор национали-

сти дин буржуазия мэрунцыкы, шы дупэ Революции урмирили лор тот о май рэмас, кяр рэсынниду-сэ шы и рындурили партией КП(б)У, — апуй ла ной дрепт диодаты лукру диштентэрий културий молдовенешть о кикат ын мынили унор коммунишь молдовень, кари грэмэдинд ымпрежюру лор пи комсомолишь, ынвэцэторь, корсаць ш. а. м. д. дук политика националы дрепт шы нздеждник.

*Un fragment din ziarul „Plugarul
Roş” editat în Republica Autonomă
Sovietică Socialistă Moldovenească*

